

Araştırma Makalesi / Research Article

**KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUĞUN FİNANSAL PERFORMANS
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ENTELEKTÜEL SERMAYE İLE REKABET
AVANTAJININ ARACILIK ROLÜ***

Dr. Yasin KILIÇLI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, Van, (yasinkilicli@yyu.edu.tr)

Prof. Dr. Mehmet AYGÜN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, Van, (maygun@yyu.edu.tr)

ÖZET

İşletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile entelektüel sermayeleri, sürdürülebilir bir rekabet avantajı sağlamada işletmeler için hayati bir öneme sahiptir. Dolayısıyla küresel iş dünyasında işletmelerin uyguladıkları sosyal sorumluluk faaliyetleri ile sahip oldukları entelektüel sermaye varlıkları kuruluşlara rekabet avantajı kazandırarak onların finansal olarak da güçlü kalmasını sağlayan önemli unsurlardır. Bu çalışmanın amacı, kurumsal sosyal sorumluluğun finansal performans üzerindeki etkisini incelemektir. Ayrıca entelektüel sermaye ile rekabet avantajının, kurumsal sosyal sorumluluk ile finansal performans arasında aracılık rolünün bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmaktır. Bu çalışma İstanbul Sanayi Odasına bağlı 220 işletme üzerinde yapılmıştır. Çalışma kapsamında değerlendirilen veriler, anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 23 ve AMOS 24 istatistik programları kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, kurumsal sosyal sorumluluğun finansal performans, entelektüel sermaye ve rekabet avantajı üzerinde pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca kurumsal sosyal sorumluluk ile finansal performans arasında entelektüel sermaye ile rekabet avantajının aracılık etkisinin olmadığı çalışmada elde edilen diğer önemli bir sonuçtur.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Finansal Performans, Entelektüel Sermaye, Rekabet Avantajı, Yapısal Eşitlik Modellemesi.

**THE IMPACT OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY ON
FINANCIAL PERFORMANCE: THE MEDIATING ROLE OF
INTELLECTUAL CAPITAL AND COMPETITIVE ADVANTAGE**

ABSTRACT

Corporate social responsibility activities and intellectual capital of enterprises are vital for enterprises in providing a sustainable competitive advantage. Therefore, the social responsibility activities implemented by enterprises in the global business world and the intellectual capital assets are important factors that give organizations competitive advantage and keep them financially strong. This study

* Bu çalışma Prof. Dr. Mehmet AYGÜN danışmanlığında Yasin KILIÇLI tarafından hazırlanan "Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Finansal Performans Üzerindeki Etkisi: Entelektüel Sermaye ile Rekabet Avantajının Aracılık Rolü" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

examines corporate social responsibility's impact on financial performance. It is also to reveal whether the advantage of competition with intellectual capital has a role to play in brokering between corporate social responsibility and financial performance. This study was carried out on 220 enterprises affiliated with the Istanbul Chamber of Industry. The data evaluated within the scope of the study were obtained using the survey method. SPSS 23 and AMOS 24 statistical package programs were used to analyze the data. As a result of the analysis, it was understood that corporate social responsibility has a positive and statistically significant effect on financial performance, intellectual capital and competitive advantage. In addition, another important result of the study is that intellectual capital and competitive advantage do not have a mediating effect between corporate social responsibility and financial performance.

Keywords: *Corporate Social Responsibility, Financial Performance, Intellectual Capital, Competitive Advantage, Structural Equation Modeling.*

EXTENDED SUMMARY

Research Questions & Purpose

Businesses' CSR activities and ICs are vital for businesses in ensuring a sustainable CA. Therefore, in the global business world, the social responsibility activities implemented by enterprises and the IC assets they own are important elements that enable them to remain financially strong by providing CA to organisations. In the literature, it is possible to find a limited number of studies on IC and CA variables mediating the relationship between CSR and FP. Especially in Turkey, there are not many studies on the mediating effect of IC and CA in the relationship between CSR and FP. This situation has been a source of motivation for this study. This study aims to seek answers to the following research questions: 1) Does CSR have a positive and significant effect on FP? 2) Do IC and RA have a mediating role between CSR and FP?

Literature Review

Preston & O'Bannon (1997) concluded that there is a positive relationship between CSR and FP in their analysis of 67 business data. Orlitzky et al. (2003) analysed the previous studies on the relationship between CSR and FP and found that there is a positive relationship between CSR and FP. In addition, Mallin et al. (2014) found a positive relationship between CSR and FP in their study on Islamic banks. These results are consistent with the results of Chen & Wang (2011), Saeidi et al. (2015), Sinha et al. (2018) and Long et al. (2020). Gallardo-Vázquez et al. (2019) aimed to determine whether CSR practices improve IC assets. As a result of the study, it was revealed that CSR activities in organisations improve IC assets and this situation gives firms competitiveness. Yıldız (2011) concluded in his study that IC components have a positive effect on FP.

Altuner et al. (2015), in their study on manufacturing firms, found that there is a positive and significant relationship between IC and CSR. This result supports the results of Gangi et al. (2019), Rossi et al. (2021) and Musibah & Alfattani (2014). As a result of the study by Nyuur et al. (2019) on 179 firms, it was determined that CSR activities positively affect CA. This positive effect of CSR on CA is similar to the results of Fırlar & Çolakoğlu (2009) and Du et al. (2011). Jain et al. (2017) examined the mediating role of IC and CA in the relationship between CSR and FP in their study on SMEs. The results provided supporting evidence that

IC has a strong mediating effect. In the results of the study, unlike IC, the mediating role of CA in this relationship was found to be weak. Furthermore, Nirino et al. (2022) found that IC partially mediated between CSR and FP. This result is similar to the result of Shahzad et al. (2022)'s study on US firms.

Methodology

The purpose of this study is to examine the effect of CSR on FP. In addition, it is also aimed to reveal whether IC and CA have a mediating role between CSR and FP. Based on this, the following hypotheses were developed;

H1: Corporate social responsibility has a significant and positive effect on financial performance.

H2: Corporate social responsibility has a significant and positive effect on intellectual capital.

H3: Corporate social responsibility has a significant and positive effect on competitive advantage.

H4: Intellectual capital has a mediating role between corporate social responsibility and financial performance.

H5: Competitive advantage has a mediating role between corporate social responsibility and financial performance.

In this study, the survey method was used to collect data. The survey form was sent to the corporate e-mail addresses of the finance managers of the enterprises. A total of 220 companies have returned. "SPSS 26.0" and "AMOS 24" statistical programs were used to analyse the survey data. The survey form used in this study was applied with the permission of Van Yüzüncü Yıl University Social and Human Sciences Ethics Committee with the meeting decision dated 22/10/2020 and numbered 2020/12-09.

Results and Conclusions

The analyses revealed that CSR has a positive and statistically significant effect on FP, IC and CA. In addition, it is understood that IC and CA do not have a mediating effect between CSR and FP. Based on these results, company managers should develop appropriate strategies by focusing on IC and CA in order to achieve superior performance for their businesses. This study can guide company managers and researchers who intend to conduct studies in this field and can help them make meaningful conclusions.

1. Giriş

Günümüzde rekabetin yoğun yaşandığı küresel piyasada, işletmeler kendilerini sosyal olarak sorumlu görmekteyiz. Çünkü topluma sosyal açıdan faydalı olmak, işletmelerin rekabet avantajı elde etmek için kullandıkları önemli bir stratejidir (Khurshid vd., 2017:248). Çok uluslu işletmeler, genellikle faaliyet gösterdikleri ülkelerin sosyal sorunlarında önemli roller üstlenmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum onları stratejilerinde ve politikalarında birtakım değişikliklere doğru itmektedir. Aksi takdirde, iş ve çevre güvenliği gibi çeşitli hükümet düzenlemeleri ile karşı karşıya kalarak yüksek maliyetler üstlenmek zorunda kalabilmektedirler. Freeman (2010), kurumsal sosyal sorumluluğun (KSS) rekabet avantajı sağladığını ifade etmektedir. Çünkü KSS’de meydana gelecek bir artışın işletmelerin paydaşlarıyla ilişkilerini genişlettiğini ve bunun sonucunda işletmelerin işlem maliyetlerini düşürdüğünü ileri sürmüştür. Bu durum, işletmelerde daha yüksek bir finansal performansa (FP) yol açmaktadır (Fombrun vd., 2000:86). Dolayısıyla, topluma, çevreye, tedarikçilere, müşterilere, çalışanlara veya diğer iç ve dış paydaşlara yönelik KSS uygulamaları işletmelerin girişimlerini önemli ölçüde şekillendirmektedir.

Kaynak tabanlı görüş teorisi, KSS’nin kuruluşların entelektüel kaynaklarını geliştirdiğini ifade etmektedir. Kaynak tabanlı görüş teorisine (Barney, 1991:101) göre, işletmeler, taklit edilmesi kolay olmayan, nadir bulunan, piyasada ikamesi olmayan ve vazgeçilmez derecede değerli olan maddi olmayan kaynaklarla donatılmışlardır (Khurshid vd., 2017:248). İşletmeler, taklit edilemeyen ve ikamesi olmayan bu ender ve değerli kaynaklar ile çeşitli faaliyetlerde bulunabilmektedirler. Bu kaynakları herhangi bir sosyal amaç doğrultusunda kullanmak, işletmelerin toplumdaki itibarının ve marka imajının güçlenmesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır (Orlitzky vd., 2003:407). Değer yaratmada etkili olan, kurumsal performansı etkileyen, yeni fikirlerin ve yeniliklerin ortaya çıkmasını sağlayan maddi olmayan varlıklar (entelektüel sermaye) işletmeler için çok değerlidir (Yinusa, 2018:10). Bu çalışmada yararlanılan başka bir teori ise paydaş teorisidir. Bu çalışmada kullanılan KSS uygulamaları (çevre, toplum, çalışan ve müşteri) paydaş teorisi ile aynı doğrultudadır. Paydaş teorisine göre, işletmeler ticari faaliyetlerde bulunurken paydaşlarına karşı sorumluluk anlayışı doğrultusunda hareket etmelidirler (Freeman & Dmytriiev, 2017). Ayrıca paydaş teorisine göre işletmelerin, geniş bir paydaş yelpazesini yönetim stratejilerine dâhil ettiklerinde rekabet avantajı (RA) ve FP açısından olumlu sonuçlar elde edebileceği anlayışını desteklemektedir (Daniel, 2010:28).

Literatürde KSS faaliyetlerinin işletmelerin entelektüel sermayesini (ES) geliştirdiğine dair çalışmalara rastlamak mümkündür. Örneğin Pedrini (2007), KSS uygulamalarının organizasyonların ES varlıklarını geliştirdiklerine yardımcı olduğunu savunmaktadır (Khurshid vd., 2017:251). Ayrıca, Freeman (2010), KSS’nin şirketlerin iç paydaşları (çalışanlar) ile olan ilişkisini güçlendirerek uzmanlıklarının gelişmesine ve nihayetinde verimliliklerinin artmasına yol açtığını savunmaktadır. Bu durum, işletmelerin performanslarının gelişmesine ve karlılıklarının artmasına olanak sağlamaktadır. ES’nin FP’yi etkilediği inancı, bir firmanın daha yüksek performans elde etmek için maddi ve maddi olmayan kaynaklarını yeterince tanımlaması ve yönetmesi gerektiği fikrini destekleyen kaynak tabanlı görüş teorisi ile tutarlılık göstermektedir (Kristandl & Bontis, 2007:1516).

20. yüzyılın sonunda dünya ekonomisi, zenginlik ve ekonomik büyüme gibi unsurlar üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olan bazı değişikliklerden geçmeye başlamıştır. Bu süre zarfında, sanayi çağından bilgi çağına kadar işletmeler, hedef ve stratejilerini rekabet avantajını

dikkate alarak sürdürülebilir bir kârlılık anlayışı doğrultusunda yeniden konumlandırmışlardır (Chaharbaghi & Cripps, 2006). Porter & Kramer (2006), işletmeleri KSS'yi ne bir maliyet ne de bir kısıtlama unsuru olarak görmemeleri açısından bilgilendirmektedirler. Yazarlar, işletmeleri, KSS'yi temel işletme faaliyetlerine yönlendirmeleri ve yönetim anlayışlarına entegre etmeleri halinde bunu bir RA aracı olarak görmektedirler. Buradan hareketle paydaşlarına (toplum, çevre, çalışanlar, müşteriler, rakipler vb.) karşı sorumluluk anlayışında hareket etmek, firmalara buldukları sektörlerde daha fazla rekabet avantajı (RA) sağlayarak, finansal açıdan uzun vadeli bir güç elde etmelerine olanak tanıyacaktır (Boulouta & Pitelis, 2014:350-351).

KSS'nin FP üzerindeki etkisi, literatürde sıklıkla tartışılan bir konu olmuştur. Literatürde çok sayıda araştırmanın (Preston & O'Bannon, 1997; Chen & Wang, 2011; Saeidi vd., 2015; Jain vd., 2017; Orlitzky vd., 2003; Mallin vd., 2014; Sinha vd., 2018; Long vd., 2020) sonuçları KSS'nin FP üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Literatürde KSS ile FP arasındaki ilişkiye aracılık eden ES ile RA değişkenlerine ilişkin sınırlı sayıda çalışmaya (Jain, 2017; Nirino vd., 2022; Shahzad vd., 2022) rastlamak mümkündür. Özellikle Türkiye'de KSS ile FP arasındaki ilişkide ES ve RA'nın aracılık rollerinin etkisine ilişkin çalışmalara literatürde pek rastlanılmamıştır. Buradan hareketle, Türkiye'de KSS ile FP arasında ES ve RA'nın arabuluculuk rolüne ilişkin bir boşluğun olduğundan bahsetmek mümkündür. Bu çalışmanın amacı, ES ile RA'nın aracılık etmesiyle KSS'nin FP üzerindeki etkisini ortaya çıkarmayı hedeflemektir. Bu çalışma, literatürde açıklanan kuramlar ve araştırma sonuçları çerçevesinde ES ve RA'nın KSS ile FP arasındaki aracı rolüne ilişkin bütünlük bir model sunmaktadır. Bu çalışma sonucundan elde edilecek bulguların hem ulusal hem de uluslararası literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Buradan hareketle çalışmanın literatüre sağlayacağı katkı düşüncesi, çalışmanın yapılmasında motivasyon kaynağı olmuştur.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS)

KSS kavramına ilişkin tanımlamaların 1950'lerde başladığını söylemek mümkündür. Söz konusu dönemlerden başlayıp 1980'li yıllara kadar KSS tanımı üzerine odaklanmışken, 1980'li yıllardan itibaren KSS üzerine ampirik çalışmalar ve alternatif temalar araştırılmıştır. KSS üzerine tartışmalar günümüzde de yoğun bir biçimde devam etmektedir. Bu tartışmalar, beraberinde farklı yorumlara, farklı tanımlamalara, farklı teorilere ve farklı araştırmalara yol açmıştır. KSS'nin ne anlama geldiğine ve neyi benimsediğine dair devam eden tartışmalar ve yorumlar, dünya çapında hem akademik hem de uygulayıcı topluluklarda gelişerek devam etmektedir (Carroll & Shabana, 2010:85). Çok sayıda tanımlama ve teoriler geliştirilmesine rağmen araştırmacıların KSS tanımı üzerinde ortak bir paydada buluşmadıklarını söylemek mümkündür.

McGuire (1963) KSS'yi, "sadece şirketlerin ekonomik ve yasal yükümlülükleri olmadığını, aynı zamanda bu yükümlülüklerin ötesine geçen topluma karşı belirli sorumluluklar" olarak ele alınması gerektiğini vurgulamıştır (Carroll, 1999:272). Frederick (1970) KSS'yi "Topluma karşı duyarlı bir duruş ve toplumun beklentilerine yanıt verme eylemi" olarak tanımlamıştır (Moir, 2001:18). Jones (1980)'e göre KSS, şirketlerin, yasalar ve sendika sözleşmeleri ile öngörülenlerin ötesinde, hissedarlar dışında toplumdaki kurucu gruplara karşı bir yükümlülüğüdür (Carroll, 1999:284). KSS konusunda birçok araştırmacı tarafından farklı tanımlama-

lar ve çalışmalar yapılmakla birlikte, en çok Archie B. Carroll ön plana çıkmaktadır. Carroll (1979) KSS'yi "İşletmelerin belirli bir zamanda topluma karşı duyduğu ekonomik, yasal, etik ve isteğe bağlı (hayırsever) sorumluluklar" olarak tanımlamıştır (Carroll & Shabana, 2010:90).

2.2. Entelektüel Sermaye (ES)

Entelektüel sermaye kavramı, ilk ortaya atıldığından beri bu kavram ile ilgili farklı araştırmacılar tarafından çok sayıda tanım geliştirilmiştir. Buradan hareketle, ES ile ilgili literatürde ortak bir tanıma rastlamak mümkün değildir (Chu vd., 2011:250; Özevren & Yıldız, 2010:276). ES kavramı hem akademik camiada hem de uluslararası kuruluşlar tarafından kendi bakış açılarına göre yorumlanmaya ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Örneğin, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB-2014), ES'yi, "mal veya hizmetlerin üretiminde veya tedarikinde, başkalarına kiralanmak üzere veya idari amaçlarla kullanılmak üzere tutulan, fiziksel bir özü olmayan", maddi olmayan kaynaklar olarak tanımlamaktadır. Ayrıca IASB bu kaynakları, işletmeler tarafından yaratılarak ekonomik fayda sağlayan ve gelecekte onlara RA kazandıran varlıklar olarak görmektedir (Yinusa, 2018:9). Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD) ise ES'yi, "gelecekte ekonomik kar kaynakları olarak görülen, genellikle araştırma-geliştirme, patent ve ticari marka gibi değer yaratan içeriklere sahip fiziksel öden yoksun varlıklar" olarak tanımlamıştır (OECD, 2008).

Thomas A. Stewart, organizasyonlarda ES'yi ilk inceleyenlerden birisiydi ve konunun öncüsü olarak kabul edilmektedir. Thomas A. Stewart (1997) ES'yi, firmalar tarafından zenginlik yaratma sürecinde kullanılan entelektüel malzeme şeklinde tanımlamıştır. Stewart (1997) entelektüel malzemeyi enformasyon, bilgi, deneyim ve fikri mülkiyet olarak tanımlar. Stewart (1997) aynı zamanda ES'nin, işletmelere RA sağlayan her şeyin toplamı olduğuna dikkat çekmektedir (Erkuş, 2005:33). Edvinsson & Sullivan (1996)'a göre ES, değere dönüştürülebilen bilgi kümesidir. Bu tanım, fikirleri, buluşları, genel bilgileri, bilgisayar programlarını, tasarımları, veri süreçlerini ve yazılım sistemlerini içerecek şekilde çok genişler (Edvinsson & Sullivan, 1996:358). Aynı şekilde Edvinsson & Malone (1997) ES'yi, "işletmelere faaliyetleri sonucunda değer ve RA yaratan uygulanabilir tüm bilgilerin toplamı" şeklinde tanımlamıştır. Bontis (2001)'e göre ES, gelecekte işletmeler için değer yaratacak ancak işletmelerin bilançosunda yer almayan varlıklardır (Yinusa, 2018:10).

Sveiby (2001) ES'yi, işletmelere zenginlik yaratan fakat görünmeyen değerleri olarak tanımlamıştır. Bu değerler; işletmenin iç ve dış yapısını oluşturan unsurlardan ve çalışanların yeteneklerinden oluşmaktadır. Bilgi, tecrübe, eğitim ve performans gibi unsurlar çalışanların yeteneklerini oluştururken; ticari sırlar, yönetim, telif hakları, patentler, yazılım sistemleri, araştırma ve geliştirme yetenekleri iç yapıyı; marka değeri, imaj, müşteri ilişkileri gibi faktörler ise dış yapıyı oluşturmaktadır (Sveiby, 2001:345). Klein & Prusak (1994), ES'yi, işletmeler tarafından yaratılarak resmileştirilen ve daha yüksek katma değerli varlıklar üretmek için kullanılabilen bilgi deposu olarak ifade etmişlerdir (Maditinos vd., 2011:133).

Yukarıda yapılan açıklamalara dayanarak, ES'ye ait evrensel olarak kabul görmüş ortak bir tanım olmadığı gibi, ES bileşenlerinin de evrensel olarak ortak bir sınıflandırmaya tabi tutulmadığını söylemek mümkündür. Ancak, literatürde bu bileşenlerin sınıflandırmasına ait ortak bir görüş olmamasına rağmen araştırmacılar tarafından genel kabul görmüş ES bileşenlerini üç gruba ayırmak mümkündür. Bunlar, insan (beşeri) sermayesi, yapısal sermaye ve

müşteri (ilişkisel) sermayesidir (Edvinsson & Sullivan, 1996:357; Petty & Guthrie, 2000:160; Chatzkel, 2002:10). İnsan sermayesi, çalışanların zihninde gömülü olan, ayrıldıklarında yanlarına alacakları örtük bilgidir. Bu örtük bilgi işletmelere ait olmayan, sadece bulunduğu kişide deneyim ve tecrübe yoluyla başkalarına aktarılabilen bilgidir (Gross-Golacka vd., 2020:6). Yapısal sermaye, organizasyondaki insan sermayesinin çalışma koşullarını sağlayan ve iş performansını destekleyen altyapı sistemleridir. Ayrıca patentler veri tabanları, yapılar, sistemler, mekanizmalar, rutinler ve süreçler aracılığıyla çalışanların bilgi, beceri ve deneyim kazanmasına yardımcı olan teşvik edici uygulamalar veya yapılarıdır (Chatzkel, 2002:10). Müşteri sermayesi, işletme ve dış çevre arasındaki ilişkilerde gömülü olan bilginin değerini içeren, işletmenin ilişki kurduğu insan gruplarına ve ağlarına atıfta bulunan bir ES bileşenidir (Crupi vd., 2020:4).

2.3. Rekabet Avantajı (RA)

Bilgi kaynaklarının egemen olduğu modern çağın en önemli özelliklerinden birisi rekabeti artırmaktır. Dolayısıyla RA sağlayacak kaynaklara sahip olmak, bir işletmenin başarılı olup olmayacağını belirleyen önemli bir faktördür. Buradan hareketle, ağır rekabet koşullarının yaşandığı günümüzde işletmeler ayakta kalabilmek ve varlıklarını devam ettirebilmek için sürdürülebilir rekabet avantajları elde etmeye çalışmaktadır. RA, işletmelerin; rakiplerine, tedarikçilerine, alıcılarına ve çevresindeki diğer kişi veya kuruluşlara olan üstünlüğüdür. Bu üstünlük, işletmelere, sürdürülebilir bir performans sağlamayı amaçlayan, sürekli olarak değişen ve gelişen bir süreç olarak yorumlanmaktadır (Süslü, 2019:46-47).

Son yıllarda, şirketlerin değer yaratmak için yeni yöntemlere başvurması ve hızlı bir şekilde yaşanan ekonomik değişimler, RA kavramının çok sayıda bilimsel çalışmaya konu olmasını sağlamıştır. Stratejik yönetimde RA, “rakiplerine karşı sürdürülebilir üstünlük sağlamaktır” şeklinde ifade edilse de farklı anlamlara sahip birçok RA tanımı bulunmaktadır. Bu bağlamda literatürde RA ile ilgili birçok farklı tanım bulunduğundan kesin, net ve evrensel bir tanımın olduğunu söylemek güçtür (Sigalas & Economou, 2013:63).

Ansoff (1965)’a göre RA, işletmelere buldukları sektörde güçlü bir konum elde etmesini sağlayan, işletmelerin faaliyette bulunduğu pazarda veya endüstride rakiplerine karşı üstünlük sağladığı yönlerdir (Sigalas & Economou, 2013:66). Porter (1985)’e göre RA işletmelerin tasarladıkları ürün veya hizmetin, üretim sürecinden dağıtım sürecine kadar işletmelerin faydalandığı tüm süreç ve destekleyici altyapılarda işletmelerin sahip olduğu üstün özelliklerdir (Jones & Tilley, 2003:18). Pitts & Lei (1996) RA’yı, işletmelerin kendi faaliyetlerini gerçekleştirirken güçlü özelliklerini kullanarak rakiplerinden daha iyi performans göstermesini sağlayan faaliyetler ve değerler olarak tanımlamıştır (Süslü, 2019:47). Barney (1991) bu kavramı, rakipler tarafından kopyalanamayan veya taklit edilemeyen bir değer olarak ifade etmiştir. Benzer şekilde, Cravens & Piercy (2009) RA’yı, firmaların rakipleriyle etkin bir şekilde rekabet edebilmek için kullandıkları bir silah olarak tanımlamaktadır (Obeidat vd., 2021:1333).

2.4. Finansal Performans (FP)

Küresel iş dünyasında rekabet gücü kazanabilmek için finansal kaynaklar ve bu kaynakların yarattığı performans işletmeler için son derece önemli ve hayati bir unsurdur. Çünkü işletmelerde yatırım, iş süreçleri, organizasyon alt yapısını geliştirmek veya iyileştirmek gibi tüm karar verme süreçleri finansal kaynakların gücüne ve etkisine bağlıdır. FP, bir işletmenin

değer üretmek için kullandığı finansal kaynaklarını veya diğer varlıklarını ne kadar verimli ve etkin kullandığını gösteren bir ölçüdür. Buradan hareketle, FP, işletmelerin ekonomik olarak amaçlarına ve hedeflerine ulaşip ulaşmadığını ortaya koyan ve işletmenin sürdürülebilir bir başarıya ulaşmasına olanak sağlayan anahtar bir faktördür.

Finansal performansın temel amacı, hissedarlara ve paydaşlara karar vermede yardımcı olmak ve onlara eksiksiz bilgi sağlamaktır (Naz vd., 2016:82). FP, bir işletmenin veya kuruluşun, hissedarlarının servetini ve karlılığını maksimize etmek için kaynaklarını ne kadar iyi kullandığını gösterir (Naz vd., 2016:81). Ayrıca FP, işletmelerde çalışanların verimliliğini ve üretkenliğini belirleyen, işletmelerin beklenen hedeflere ve verimliliğe ulaşip ulaşmadığını ortaya koyan bir ölçüm kavramıdır (Cengiz, 2020:76). FP, yalnızca bir işletmenin piyasa değerinin ölçülmesinde veya bu değeri artırma işlevini yerine getirmekle kalmamaktadır. Aynı zamanda bir sektörün veya endüstrinin doğrudan gelişimini sağlayan finansal kalkınmanın motoru olarak ta işlev görür (Khan vd., 2015:3295).

3. Literatür Taraması

Bu bölümde, KSS, FP, ES ile RA değişkenleri arasındaki doğrudan veya dolaylı ilişkileri özetleyen ulusal ve uluslararası alanda yapılmış öne çıkan bazı ampirik çalışma örnekleri özetlenmiştir. Cochran & Wood (1984) yaptıkları çalışmada, KSS ve FP arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda, sektör grupları içinde en güçlü ilişki KSS ile işletme yaşı arasında olmuştur. İşletme yaşı analize dahil edilmediğinde KSS ve FP arasında herhangi bir korelasyon görülmemiştir. Bu faktör kontrol edildikten sonra, KSS ile FP arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu fakat bu ilişkinin zayıf bir düzeyde olduğu anlaşılmıştır. McWilliams & Siegel (2000) KSS'nin çeşitli kontrol değişkenlerini aracılığıyla FP üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmaya Ar-Ge kontrol değişkeni modele dahil edildiğinde, KSS'nin FP üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı anlaşılmıştır. Bu çalışmaların sonucu, Özçelik vd. (2016), Mwangi & Jerotich (2013) ve Sandhu & Kapoor (2005) çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Preston & O'Bannon (1997) çalışmalarında, 67 büyük ölçekli işletmenin 1982-1992 yıllarını kapsayan veri setlerini incelemişlerdir. Yaptıkları inceleme sonucunda KSS ile FP arasında pozitif bir ilişkinin olduğu sonucuna varmışlardır. Orlitzky vd. (2003) daha önce KSS ile FP üzerinde yapılan çalışmaların incelenmesi sonucunda KSS ile FP arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu tespit etmişlerdir. Ayrıca Mallin vd. (2014), 13 ülkedeki 90 İslami bankadan oluşan bir örnekleme KSS ile İslami bankalardaki FP arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada sonucunda, İslami bankaların çeşitli sosyal faaliyetlerde yer aldığı ve KSS ile FP arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Yapılan bu çalışmalar sonucunda KSS ile FP arasındaki bulunan bu pozitif ilişki, Chen & Wang (2011)'in, Saeidi vd. (2015)'nin, Sinha vd. (2018) ile Long vd. (2020)'nin çalışma sonuçlarını desteklemektedir.

Yukarıda yapılan çalışmaların sonuçları incelendiğinde genellikle KSS ile FP arasında pozitif ilişkilerin olduğu anlaşılmaktadır. KSS ile FP arasında pozitif ilişkilerin yanı sıra literatürde bu değişkenler arasında negatif ilişkilerin olduğu çalışmalara da mevcuttur. Örneğin; Cardebat ve Sirven (2010) yaptıkları çalışmada, 154 Avrupa firmasının 2000-2008 yılları arasındaki verilerinden yola çıkarak KSS'nin FP üzerindeki etkisini araştırmayı hedeflemiştir. İşletmelerin büyüklükleri, buldukları sektör ve ülkeye özgü ekonomik koşullar kontrol edildikten sonra araştırma sonucunda, KSS'nin FP üzerinde anlamlı bir etki bırakmasına rağmen

negatif bir ilişki içinde olduğu anlaşılmıştır. Bu sonuç Lumban Gaol vd. (2021)'nin Endonezya menkul kıymetler borsasında 116 firma üzerinde yaptıkları çalışmanın sonucu ile aynı doğrultudadır. Benzer şekilde, Hirigoyen ve Poulain-Rehm (2015) yaptıkları çalışmada, ABD, Avrupa ve Asya kıtalarında toplam 329 işletmenin 2009-2010 dönemi verilerinden hareketle KSS ile FP arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, KSS ile FP arasında negatif bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmaların sonuçları, Lee & Yang (2021), Mulyani (2021), Sagara & Chairunissa (2018) ve Başar (2014)'in çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Gallardo-Vázquez vd. (2019) çalışmalarında, KSS uygulamalarının kuruluşlardaki ES varlıklarında iyileşme sağlayıp sağlamadığını belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışma örneğine, KSS faaliyetlerini uygulayan, büyük firmalardan KOBİ niteliğindeki firmalara kadar, özel ve kamu üniversiteleri gibi çok sayıda amaca hizmet eden çeşitli kuruluşlar dahil edilmiştir. Çalışma sonucunda, kuruluşlarda KSS faaliyetlerinin ES varlıklarını geliştirdiği ve bu durumun firmalara rekabet gücü kazandırdığı ortaya çıkmıştır. Yıldız (2011) çalışmasında, entelektüel sermaye bileşenlerinin finansal performans üzerinde olumlu bir etki yarattığı sonucuna varmıştır. Altuner vd. (2015) yaptıkları çalışmada, doğrudan ve dolaylı yollarla ES, KSS ve kurumsal yönetim arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. İMKB'de işlem gören imalat firmaları üzerinde yapılan bu çalışmanın sonucunda, ES ve KSS arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu anlaşılmıştır. Bu sonuç Gangi vd. (2019), Rossi vd. (2021) ile Musibah & Alfattani (2014)'nin çalışma sonucunu desteklemektedir. KSS ile ES arasındaki bu anlamlı ilişkilerin aksine Razafindrambinina & Kariodimedjo (2011)'nin yaptığı çalışma sonucunda, KSS ile ES arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç Aras vd. (2011)'nin çalışma sonucunu desteklemektedir.

Nyuur vd. (2019) tarafından yapılan çalışmanın amacı, ihracat yönelimi, firma stratejisi, firma yapısı ve büyüklüğünün KSS ve RA arasındaki ilişkide düzenleyici rolünü incelemektir. 179 firma üzerinde yapılan çalışma sonucunda, KSS faaliyetlerinin firmaların RA üzerinde olumlu etkilerinin olduğu saptanmıştır. KSS'nin RA üzerindeki bu olumlu etkisi Fırlar & Çolakoğlu (2009) ile Du vd. (2011)'nin çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Jain vd. (2017) KOBİ'ler üzerine yaptıkları çalışmada KSS ve FP arasındaki ilişkide ES ile RA'nın aracı rolünü incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, KSS ile FP arasında zayıf bir pozitif ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuçlar, ES'nin KSS ve FP ilişkisi üzerinde güçlü bir aracı etkisinin olduğuna dair destekleyici kanıtlar sağlamıştır. Çalışma sonuçlarında ES'nin aksine RA'nın bu ilişkideki aracı rolünün zayıf olduğu tespit edilmiştir. Nirino vd. (2022) çalışmalarında, KSS ile FP arasında ES'nin aracı bir rolünün olup olmadığını ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Çalışma bulguları, KSS-FP ilişkisi üzerinde ES'nin kısmi bir aracılık rolünü olduğunu vurgulayarak, KSS stratejilerinin uygulanmasının firmaların ES'lerini geliştirdiğini ve bunun da firmalara RA sağladığını ortaya koymuştur. Bu sonuç, Shahzad vd. (2022) 2132 ABD firması üzerinde yaptıkları çalışmanın sonucu ile benzerlik göstermektedir.

Süslü (2019) yaptığı çalışmada, otel işletmelerinin çevreye duyarlı stratejilerinin işletmelerin finansal performansına ve rekabet avantajına etkisini incelemiştir. Yapılan analizler neticesinde, çevreye duyarlı stratejilerin otel işletmelerinin finansal performansını olumlu yönde etkileyerek arttırdığı ve işletmelere RA kazandırdığı sonucuna varılmıştır. Fakat çevreye duyarlı stratejilerin araştırmaya dahil edilen otel işletmelerinin finansal performansına katkısında RA'nın aracılık rolünün bulunmadığı ayrıca tespit edilmiştir.

4. Metodoloji

4.1. Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Veri Analiz Teknikleri

Bu araştırmanın amacı, KSS'nin FP üzerindeki etkisini araştırmak ve ES ile RA'nın, KSS ile FP arasında aracılık rolünün bulunup bulunmadığını incelemektir. Araştırma kapsamında verileri elde etmek için anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu, işletmelerin finans yöneticilerinin kurumsal e-mail adreslerine gönderilmiştir. Toplam 220 firmadan geri dönüşler sağlanmıştır¹. Anketlerin geri dönüş oranının yaklaşık %47 olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmamızın amacına ve kapsamına uygun olacak şekilde bir anketin uygulanabilmesi için literatür detaylı bir şekilde incelenmiştir. Literatür incelemesi sonucunda bu çalışmada, Jain vd. (2017) tarafından geliştirilen ve yazarlar tarafından Türkçeye çevrilerek güvenilirliği ve geçerliliği test edilmiş ölçekler kullanılmıştır. KSS ölçeği 4 boyut (çevre, müşteri, çalışan, toplum) ve 17 maddeden oluşurken; ES ölçeği ise 3 boyut (insan, yapısal, müşteri) ve 12 maddeden oluşmaktadır. RA ve FP ölçekleri ise tek boyut ve 4 maddeden oluşmaktadır. Anket 5'li Likert tipi (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum ve 5=Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde oluşturulmuştur. Anket verilerini analiz etmek için "SPSS 26.0" ve "AMOS 24" istatistik programları kullanılmıştır. Bu çalışmada kullanılan anket yöntemi ile elde edilen veriler, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 22/10/2020 tarihli ve 2020/12-09 sıra sayılı toplantı kararı ile izin alınmıştır.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, İstanbul Sanayi Odası tarafından 2019 yılında yayınlanan "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu (ISO-500)" içerisinde bulunan 473 işletme oluşturmaktadır. ISO-500 işletmeleri yüksek bilgi teknolojilerinin kullanıldığı, rekabet koşullarının yoğun yaşandığı ve stratejilerinde KSS anlayışının ön plana çıkması nedeniyle araştırma evrenine dahil edilmiştir. Örneklem sayısının yeterli bir sayıda olup olmadığını aşağıda yer alan formül kullanılarak hesaplanmaya çalışılmıştır (Aslan, 2018: 122).

$$n = \frac{Nt^2pq}{d^2(N-1) + t^2pq}$$

N: Evren içerisindeki birey sayısı (N=473),

n: Örneklem içerisindeki birey sayısı,

p: İncelenen olayın görülme olasılığı (p=0,50),

q: İncelenen olayın görülmemeye olasılığı (q=0,50),

t: Belirli serbestlik derecesinde ve anlamlılık düzeyinin belirli durumlarında "t" tablosunda yer alan teorik değer (t=1,96),

d: Olayın görülme sıklığına göre kabul edilen + / - örneklem sapması.

Araştırma kapsamına alınan evrendeki birey sayısı (N) 473 olarak belirlenmiştir. İnce-

¹ Bu çalışmada kullanılan anket yöntemi ile elde edilen veriler, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 22/10/2020 tarihli ve 2020/12-09 sıra sayılı toplantı kararı ile izin alınmıştır.

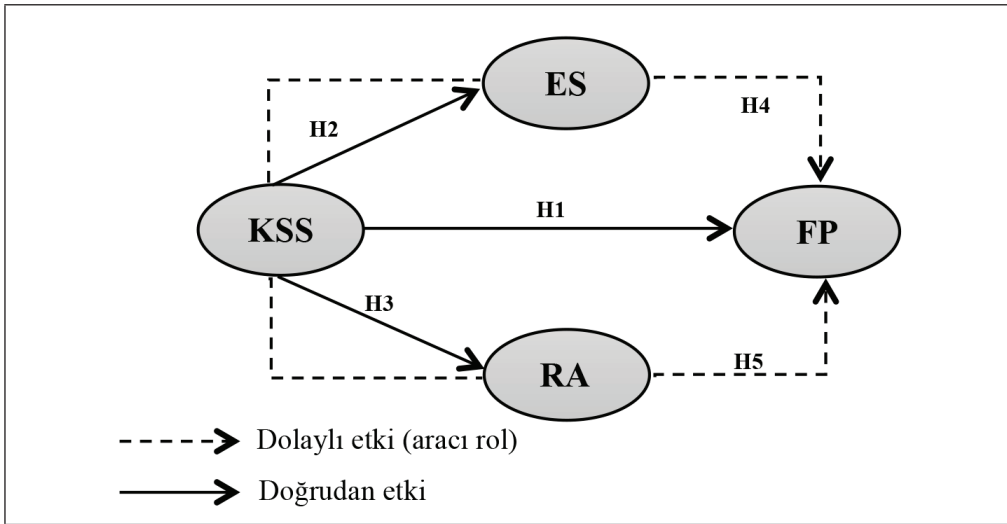
lenen olayın görülme olasılığı (p) ile görülme olasılığı ($q=1-p$), 0,50 olarak alınmıştır. Araştırmada güven düzeyi %95 ve örneklem sapması (d) ise %5 olarak kabul edilmiştir. Belirlenen anlamlılık düzeyinde ve güven aralığında kabul edilen t değeri, 1,96 olarak kabul edilmiştir (Otrar, 2021).

Buradan hareketle, söz konusu değerler formülde yerlerine konulduğunda sonuç 212 olarak çıkmaktadır. Dolayısıyla, çalışmaya katılım sağlayan 220 işletme, yapılan hesaplama sonucunda işletmenin örneklem sayısı için yeterli olduğunu söylemek mümkündür.

4.3. Araştırmanın Modeli ve Hipotezlerin Geliştirilmesi

Araştırmanın kapsamına ve amacına uygun olarak kavramsal bir model geliştirilmiştir. Bu modele KSS ve FP arasındaki ilişkiye aracılık eden ES ve RA değişkenleri dahil edilmiştir. Araştırma modeli aşağıda şekildedir:

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırma modeli, KSS, ES, RA ve FP olmak üzere dört temel değişkenden oluşmaktadır. Bu araştırma kapsamında geliştirilen araştırma modeli, önceki çalışmalardan yararlanılan ölçeklere ve hipotezlere dayandırılarak oluşturulmuştur. Bu açıklamalar doğrultusunda, araştırma modeli kapsamında hipotezler aşağıdaki gibi geliştirilmiştir.

İşletmelerin KSS uygulamaları, zorunlu eylemlerin ötesine geçen gönüllülük taahhüt eden uygulamalar ve faaliyetlerdir. İşletmelerin uyguladıkları bu faaliyetler topluma, çevreye, tedarikçilere, müşterilere, çalışanlara ve diğer iç ve dış paydaşlara yönelik uygulamalardır. Barnett (2007) ve Shen & Chang (2009)'e göre, çalışanlar ve toplumla ilişkiler kurmak, çevreyi korumak ve kurumsal yönetimi geliştirmek gibi KSS faaliyetlerinin odak noktası toplum çıkarlarının ilerlemesine ve gelişmesine katkı sağlamaktır. Topluma, çevreye, iç ve dış paydaşlara yönelik olumlu KSS faaliyetleri, işletmelerin kurumsal imajlarının gelişmesine katkı sunarak finansal açıdan güçlü bir konum elde etmelerini sağlayacaktır (Al Masud & Hossain,

2019:35). Buradan hareketle, literetürde yapılan çalışmalara bakıldığında genel olarak KSS'nin FP üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle daha önceki çalışmalardan hareketle aşağıdaki hipotez önerilmiştir:

Hipotez 1 (H₁): Kurumsal sosyal sorumluluğun finansal performans üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi vardır.

Sumita (2005)'ya göre, KSS ve ES'nin aslında aynı şey olduğunu, yani aynı madalyonun iki yüzü olduğunu, çünkü her ikisi de genel olarak toplum ve şirketler arasındaki arayüzü tanımlamaktadır. Başka bir deyişle, şirketlerde yer alan ES varlıkları ve yönetiminin birçok yönü, firmaların KSS faaliyetleriyle örtüşmekte ve bunları tamamlamaktadır Barnett (2007) ve McWilliams vd. (2006)'ne göre, maddi olmayan varlıklar ve KSS arasındaki ilişki, firmaların değeri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Gallardo-Vázquez vd., 2019: 4). Ayrıca Branco ve Rodrigues (2006) çalışmalarında, KSS faaliyetleri ile ES varlıkları arasında pozitif bir ilişki gözlemlemiştir. Bu sonuç, KSS faaliyetlerine yapılan yatırımların ES varlıkları üzerinde artışı doğrulamıştır. KSS ile ES arasındaki bu pozitif ilişki, tüm şirketler için sürdürülebilir RA'nın yaratılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Branco & Rodrigues, 2006:126).

Benzer şekilde Lungu vd. (2012), sorumluluk ve sürdürülebilirlik odaklı şirketlerin ES ve KSS faaliyetleri arasında daha güçlü ilişkiler geliştirmenin şirket performansına fayda sağlayacağına dair kanıtlar bulmuştur. Lin vd. (2015), KSS'nin FP üzerindeki etkisinin toplumlar, ülkeler ve işletmeler için paha biçilmez etkileri olduğunu ve etkilerinin öneminin göz ardı edilemeyeceğini savunmuştur. Pedrini (2007)'ye göre, ES kaynaklarını iyileştirmeye yönelik KSS uygulamaları daha iyi finansal performans sağlayacağı görüşünü savunmaktadır (Khurshid vd., 2017:251). Buradan hareketle, KSS ile ES arasındaki pozitif ilişki, aynı zamanda KSS'nin FP üzerinde doğrudan veya dolaylı bir pozitif etki yarattığı anlaşılmaktadır. Yapılan açıklamalar doğrultusunda bu çalışma kapsamında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

Hipotez 2 (H₂): Kurumsal sosyal sorumluluğun entelektüel sermaye üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi vardır.

Hipotez 3 (H₃): Kurumsal sosyal sorumluluğun rekabet avantajı üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi vardır.

Rekabet avantajı, firmalar açısından rakiplerin kolayca taklit edemediği özelliklerdir. Stewart (1997) bu özellikleri firmanın "görünmeyen varlıkları" olarak tanımlamıştır. Bu nedenle, herhangi bir firmanın RA'sı, kaynaklarını iş uygulamalarıyla birleştirerek yetkin bir şekilde kullanma yeteneğine bağlıdır. Hillman ve Keim (2001)'e göre, KSS bir firmanın RA'sı için yaratıcı bir faktördür. Porter & Kramer (2006), KSS uygulamalarını iş süreçlerine dahil ettiklerinde RA için önemli bir araç olduğunu savunmuşlardır (Zahid vd., 2021:5). Cabral (2012) bir firmanın performansı itibarına ve müşteri memnuniyetine bağlı olduğunu varsaymaktadır. Bu varsayım, işletme literatüründe popüler görüşü desteklemektedir. Çünkü müşteriler ürün fiyatı ve kalitesi açısından kararsız kaldıklarında, çevre yönetimi gibi KSS uygulamalarını süreçlerine dahil eden firmaların ürünlerini tercih etmektedirler (Saeidi vd., 2015:343). Doalysıyla firmalar KSS faaliyetlerini aktif olarak iş süreçlerine dahil ettiklerinde, RA kazanmada önemli bir konum elde edeceklerdir. RA nihai bir FP göstergesi olarak kabul edilir. Çünkü, RA firmalara yeni müşteri çekme ve mevcut müşterileri elde tutma gücü verir. Bu nedenle RA'nın bu gücü firmalara finansal açıdan zenginlik katacaktır (Zahid vd., 2021:5). Sonuç olarak, fir-

maların finansal açıdan ilerlemelerine ve gelişmelerine olanak sağlayan RA'yı sağlamak için KSS'nin önemli bir faktör olduğunu söylemek mümkündür. Yapılan açıklamalar doğrultusunda bu çalışma kapsamında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir;

Hipotez 4 (H₄): Kurumsal sosyal sorumluluk ile finansal performans arasında entelektüel sermayenin aracılık rolü vardır.

Hipotez 5 (H₅): Kurumsal sosyal sorumluluk ile finansal performans arasında rekabet avantajının aracılık rolü vardır.

5. Analiz ve Bulgular

5.1. Katılımcıların Demografik Özelliklere İlişkin Bilgiler

Araştırmaya katılım sağlayanların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Değişkenler	Sayı (n)	Oran (%)	
Cinsiyet	Kadın	127	57,7
	Erkek	93	42,3
	Toplam	220	100
Yaş	20 - 29 arası	73	33,2
	30 - 39 arası	108	49,1
	40 - 49 arası	33	15,0
	50 ve üstü	6	2,7
	Toplam	220	100
Çalışan Sayısı	1 - 500 arası	41	18,6
	500 - 1000 arası	33	15,0
	1000 - 5000 arası	56	25,5
	5000 - 10000 arası	10	7,14
	Toplam	140	66,24
Eğitim Durumu	Ön Lisans	27	12,3
	Lisans	168	76,4
	Lisans Üstü	25	11,3
	Toplam	220	100,0
Hizmet Yılı	1 - 5 arası	126	57,3
	6 - 10 arası	62	28,2
	11 - 15 arası	20	9,1
	16 - 20 arası	8	3,6
	21 ve üstü	4	1,8
	Toplam	220	100,0

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların, %42,3'ü erkek katılımcılardan %57,7'si ise kadın katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların yaş aralığına bakıldığında, %49,1'lik yüksek bir oran ile 30-39 yaş arası katılımcılar oluştururken, 50 yaş ve üstü katılımcılar ise %2,7'lik oran ile en düşük orana sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında, lisans eğitim seviyesinin %76,4 gibi yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Hizmet yılına ait oranlar incelendiğinde, en yüksek orana 1 ile 5 arası hizmet yılı (%57,3) oluştururken, 21 ve üstü hizmet yılı (%1,8) ise en düşük orana sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırma kapsamına alınan işletmelerin çalışan sayısına bakıldığında, en yüksek oranın 1000 ile 5000 arası çalışan sayısının oluşturduğu Tablo 1'den anlaşılmaktadır (%25,5). Tablo 1'e bakıldığında işletmelerin toplamda çalışan sayısının (n=140) örneklem sayısına (n=220) göre eksik olduğu göze çarpmaktadır. İstanbul Sanayi Odası'nın web sayfasından alınan bilgiler doğrultusunda örneklem hacminde yer alan 80 işletmenin çalışan sayısı bilgilerine ulaşılamadığından söz konusu veriler eksik girilmiştir. Bu 80 işletmelerin gerekli mercileri ile iletişime geçilmesine rağmen net bilgilere ulaşılamamıştır. Dolayısıyla, bu çalışmanın doğru ve tutarlı sonuçlar doğurması açısından, 80 işletmenin çalışan sayısına ilişkin veriler eksik girilmiştir.

Analizler geçmeden önce veri setine ilişkin normallik analizi yapılmıştır. Normallik analizi sonucunda 5 katılımcının verdiği yanıtların uç değerlerde olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla, verilerin normal bir dağılıma sahip olması için bu beş değer veri setinden çıkarılmıştır. Bir veri setinde bir veya birden fazla aşırı uç değer varsa ve örneklem sayısı yeterliyse bu uç değerler veri setinden çıkarılabilir (Ovla & Taşdelen, 2012:7). Buradan hareketle 220 katılımcıdan araştırma örnekleminde 5'i uç değer olduğundan analiz dışı bırakılmış ve toplam 215 katılımcının verdiği yanıtlarla analize devam edilmiştir.

5.2. Güvenilirlik-Geçerlilik Analizi Sonuçları

Güvenilirlik kavramı, herhangi bir çalışmada kullanılan anket ölçeğinin tutarlı ve güvenilir sonuçlar üretmesi için kullanılan bir testtir (Çakmur, 2012:340). Bu çalışmada elde edilen verilerin güvenilirliğini test etmek için iç tutarlılık güvenilirlik analizi kullanılmıştır. Bu çalışmada, iç tutarlılık analizinde, son yıllarda araştırmacılar tarafından en çok tercih edilen Composite Reliability (CR) güvenilirlik değeri kullanılmıştır. CR değerinin 0,70 ve üzeri bir değerde olması iç tutarlılık analizine göre verilerin güvenilir olduğunu göstermektedir (Yaşlıoğlu, 2017:82).

Geçerlilik kavramı ise, herhangi bir çalışmada kullanılan bir ölçeğin veya testin doğru ve tutarlı bir şekilde ölçülüp ölçülmediğini gösteren bir kavramdır (Çakmur, 2012:442). Bu çalışmada kullanılan ölçeklerin test edilmesinde yapısal geçerlilik kullanılmıştır. Yapısal geçerlilik, ölçekte yer alan değişkenlerin ölçüm modelini ne kadar iyi ölçüp ölçmediğini belirlemek için kullanılan bir analizdir (Çakmur, 2012:342-343). Bu çalışmada, ölçüm modelinde yer alan değişkenlerin yapı geçerliliğini ölçmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) kullanılmıştır (Tablo 2). Ölçekte yer alan değişkenlerin faktör yük değerinin alt sınırı örneklem sayısından etkilenmektedir. Örneğin, bir çalışma 350 kişilik bir örneklem hacmine sahipse 0,30 ve üzeri faktör yükleri anlamlı olarak değerlendirilirken, 200 kişilik bir örneklem hacmine sahip başka bir çalışmada ise 0,40 ve üzeri yükler anlamlı olarak kabul edilmektedir (Yaşlıoğlu, 2017:78). Bu çalışmada örneklem sayısı (215) dikkate alındığında faktör yükü alt sınır değeri 0,40 olarak temel alınmış ve bu değer üzerinden gerekli analizler ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu çalışmada kullanılan ölçeklerde yer alan ifadelerin faktör yükleri, anlamlılık değerleri ve modelin yapı güvenilirliğine ilişkin bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Ölçeğe İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Sonuçları

Boyut	İfadeler	İfade Kodu	Faktör yükü	p (anlamlılık değeri)	Composite Reliability (CR)
Çevre (CEV)	Çevre kirliliğinin azaltılmasına yönelik faaliyetler	CEV1	0,879	***	0,87
	Enerji tasarrufuna yönelik faaliyetler	CEV2	0,880	***	
	Geri dönüşüm ve atık yönetimine yönelik faaliyetler	CEV3	0,656	***	
	Çevre dostu ambalajlar ve konteynerlerin kullanımına yönelik faaliyetler	CEV4	0,607	-	
	ISO sertifikaları gibi belgelendirme faaliyetleri	CEV5	0,725	***	
Müşteri (MUST)	Açık, tutarlı ve doğru bilgi sağlamaya yönelik faaliyetler	MUS1	0,510	***	0,76
	Kalite güvence kriterlerini sağlamaya yönelik faaliyetler	MUS2	0,792	***	
	Müşterilere değer veren faaliyet ve uygulamalar	MUS3	0,592	***	
	Müşteri şikâyetlerini zamanında çözmeye yönelik faaliyetler	MUS4	0,732	-	
Çalışan (CAL)	Çalışan, sağlığını ve güvenliğini sağlamaya yönelik faaliyetler	CAL1	0,601	***	0,70
	Çalışanın iş/yaşam dengesini sağlamaya yönelik faaliyetler	CAL2	0,627	***	
	Çalışanların kariyer gelişimini sağlamaya yönelik faaliyetler	CAL3	0,593	***	
	Çalışanların yararına yönelik çeşitli etkinlikler	CAL4	0,591	-	
Toplum (TPL)	İşe alım ve satın alma politikalarının desteklemesine yönelik faaliyetler	TPL1	0,584	***	0,70
	Toplum yararına yönelik proje/projelere katılım faaliyetler,	TPL2	0,702	***	
	Çalışanların toplum yararına yönelik faaliyetlere şirket adına gönüllü olarak katılımını sağlamaya yönelik faaliyetler	TPL3	0,648	***	
	Hayır kurum veya kurumlarına bağışta bulunmaya yönelik faaliyetler	TPL4	0,482	-	

Tablo 2 devam

Beşeri Sermaye (BS)	Çalışanların, yeterli ve uygun bir deneyime sahip olması	BS1	0,506	***	0,75
	Şirket çalışanları, kendi çıkarları ile şirket çıkarlarını eşit düzeyde tutması	BS2	0,526	***	
	Çalışanların, öneride bulunmaları için teşvik edilmesi	BS3	0,772	***	
	Çalışanların, işlerinde yetenekli ve yeterli olması	BS4	0,802	-	
Yapısal Sermaye (YS)	Ortak değerler ve inançlar sistemine sahiplik	YS1	0,703	***	0,89
	Belgelenmiş sistemlere ve prosedürlere sahiplik	YS2	0,800	***	
	Çeşitli patent, lisans ve telif haklarına sahiplik	YS3	0,828	***	
	Bulut Bilgi Teknolojilerinin kullanımı	YS4	0,916	-	
İlişkisel Sermaye (İLS)	Çoğu bilgilerin müşteri portföyünden sağlanması	İLS1	0,561	***	0,73
	Sosyal yardım faaliyetlerine aktif olarak katılmak	İLS2	0,476	***	
	Ürün ve hizmet kalitesini geliştirmek ve iyileştirmek için tedarikçilerle ortak çalışmak	İLS3	0,650	***	
	Tedarikçilerle üretim süreçlerini geliştirmek	İLS4	0,831	-	
Rekabet Avantajı (RA)	Kaynaklara rekabetçi fiyatlarla erişim sağlamak	RA1	0,635	***	0,74
	Son yıllarda pazar payını artırmayı başarmak	RA2	0,526	***	
	Müşteri zihninde iyi bir imaja sahip olmak	RA3	0,664	***	
	Piyasada bulunan en iyi yetenekleri çekebilmek (cezbetmek)	RA4	0,733	-	
Finansal Performans (FP)	KSS'nin finansal sonuçları uzun vadede yaşanır	FP1	0,416	***	0,79
	KSS faaliyetleri, kâr marjındaki değişimi etkiler	FP2	0,534	***	
	KSS faaliyetleri, satış gelirlerindeki değişimi etkiler	FP3	0,562	***	
	KSS faaliyetleri sonucunda oluşan kâr marjındaki değişimden duyulan memnuniyet	FP4	0,854	***	
	KSS faaliyetleri sonucunda oluşan satış gelirlerindeki değişimden duyulan memnuniyet	FP5	0,865	-	

N:215; ***p<0,001 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 2 incelendiğinde KSS değişkeninin (çevre, müşteri, çalışan, toplum) dört boyuttan; ES değişkeninin (beşeri sermaye, yapısal sermaye, ilişkisel sermaye) üç boyuttan; RA ve FP değişkenlerinin ise tek boyuttan oluştuğu görülmektedir. KSS değişkenine ait alt boyutlarda bulunan ifadelerin faktör yükleri incelendiğinde, çevre boyutu altında bulunan ifadelerin faktör yükleri 0,607 ile 0,880 arasında; müşteri boyutu altında bulunan ifadelerin faktör yükleri 0,510 ile 0,792 arasında; çalışan boyutu altında bulunan ifadelerin faktör yükleri 0,591 ile 0,627 arasında; toplum boyutu altında bulunan ifadelerin faktör yükleri ise 0,482 ile 0,702 arasında değişmektedir. ES değişkenine ait alt boyutlarda bulunan ifadelerin faktör yükleri

incelendiğinde, beşerî (insan) sermaye boyutu altında bulunan ifadelerin faktör yükleri 0,506 ile 0,802 arasında; yapısal sermaye boyutu altında bulunan ifadelerin faktör yükleri 0,703 ile 0,916 arasında; ilişkisel (müşteri) sermaye boyutu altında bulunan ifadelerin faktör yükleri yer alan 0,476 ile 0,831 arasında değişmektedir. RA değişkenine ait ifadelerin sahip olduğu faktör yükleri 0,526 ile 0,733 arasında değişirken; FP değişkenine ait ifadelerin sahip olduğu faktör yükleri ise, 0,416 ile 0,865 arasında değişmektedir.

Tablo 2’de değişkenlerin sahip oldukları ifadelerin faktör yükleri 0,40 değerinin üstünde olduğu görülmekte ve tüm ifadelerin faktör yükünün değeri istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği anlaşılmaktadır ($p<0,001$). Bu durumda ölçekte yer alan ifadelerin araştırmanın amacına uygun bir özellikte olduğu ve ölçeğin yapısal olarak geçerlilik kazandığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla herhangi bir ifadenin ölçekten çıkarılmasına gerek duyulmamıştır. DFA sonucunda ölçekte yer alan alt boyutların CR değerlerine bakıldığında sırasıyla, yapısal sermaye boyutunun 0,89; çevre boyutunun 0,87; finansal performans boyutunun 0,79; müşteri boyutunun 0,76; beşeri sermaye boyutunun 0,75; rekabet avantajı boyutunun 0,74; ilişkisel sermaye boyutunun 0,73; çalışan ve toplum boyutunun ise 0,70 olduğu anlaşılmaktadır. Ölçeğin tamamı için CR değeri ise 0,95 olarak hesaplanmıştır. Bu doğrultuda hem tüm boyutların hem de modelin tamamı için CR değerlerine bakıldığında, ölçeğin güvenilir bir düzeyde olduğunu söylemek mümkündür ($CR\geq 0,70$).

5.3. Korelasyon Analizi

Değişkenler arasındaki korelasyon analizleri ile ilgili bu bölüm, herhangi bir değişken arasında çoklu bağlantı olup olmadığını ve araştırma modeli kapsamında yer alan değişkenler arasındaki korelasyon ilişkilerini belirlemeye yardımcı olacaktır. Bir araştırmada yer alan değişkenler arasında güçlü ilişkilerin var olmasına çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) denilmektedir (Çokluk vd., 2021:35). Kyere & Ausloos (2020) çalışmalarında, değişkenler arasında güçlü ilişkilerin yani çoklu bağlantının var olması durumunda yapılacak olan model analizleri sonuçlarının yanlış tahminlere yol açacağını ifade etmişlerdir (Kyere & Ausloos, 2020:1881). Dolayısıyla Tabachnick & Fidell (2006), çoklu doğrusal bağlantı sorununa neden olan bir veya daha fazla değişkenin analizden çıkarılması güvenilir ve tutarlı sonuçların çıkacağı yönünde öneride bulunmuştur (Çokluk vd., 2021:35).

Çoklu doğrusal bağlantının tespit edilmesinde kullanılan yöntemler farklılık göstermektedir. Örneğin Pallant (2001), değişkenler arasındaki korelasyon katsayısının 0,90 ve üzerinde bir katsayıya sahip olması durumunda çoklu doğrusal bağlantının var olduğunu ifade etmiştir (Seçer, 2015:143; Tabachnick & Fidell, 2015:89; Kılıçlı, 2022:237). Aşağıda Tablo 3’te değişkenler arasındaki korelasyon analizleri gösterilmektedir.

Tablo 3: Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişken	FP	RA	ES	KSS
FP	1,00			
RA	0,255**	1,00		
ES	0,441**	0,487**	1,00	
KSS	0,197**	0,333**	0,513**	1,00

N:215; ** $p<0,01$.

Tablo 3'te değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının 0,90 ve üzerinde olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte tüm bağımsız değişkenler FP ile pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon göstermektedir (RA=0,255: $p<0,01$; ES=0,441: $p<0,01$; KSS=0,197: $p<0,01$). Buradan hareketle, RA, ES ve KSS bağımsız değişkenlerinden herhangi birinden meydana gelecek artışın, bağımlı değişken olan FP ile birlikte artacağını söylemek mümkündür.

5.4. Yapısal Model Analizi ve Hipotezlerin Test Edilmesi

Bu çalışmada, KSS'nin FP üzerindeki etkisini ve bu etkiye ES ile RA'nın aracılık rolünü araştırmak için yol analizi yöntemi kullanılmıştır. Yol analizi, çoklu doğrusal regresyon mantığında çalışmaktadır. İki veya daha fazla değişken arasında doğrudan ve dolaylı ilişkilerin test edilmesinde kullanılan çok yönlü yapısal modellerdir. Geleneksel regresyon analizlerine göre yol analizleri, gözlenen değişkenlerin ölçüm hatalarının hesaplanması, aynı anda birden fazla bağımlı ve bağımsız değişkenin modele dâhil edilmesi gibi bazı avantajlara sahiptir. Dolayısıyla yol analizi modelleri ile yapılan analizler daha tutarlı ve daha güvenilir sonuçların ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Gürbüz & Şahin, 2018:344). Son yıllarda örtük değişkenler arasında dolaylı etkilerin araştırıldığı YEM modellerinin (aracılı modeller) araştırmalara konu olduğunu sıklıkla görmekteyiz. Aracılık modelleri, bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etkisine aracılık eden başka bir değişkenin yer aldığı yapısal modellerdir (Gürbüz, 2019:106).

Aracılık etkisinin istatistiksel olarak anlamlılığına ilişkin alan yazınında birden fazla geleneksel yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımların başında Baron & Kenny (1986)'nin nedensellik yaklaşımı gelmektedir (Yılmaz & Dalbudak, 2018:519). Son yıllarda yapılan araştırmalara bakıldığında aracı etki modellerinde, geleneksel yaklaşımlara yapılan eleştirilerden dolayı çalışmalarda çağdaş yaklaşım daha çok tercih edilmektedir. Çağdaş yaklaşımlar, geleneksel yaklaşımlardan daha güvenilir ve geçerli sonuçlar ortaya koyabilmektedir (Gürbüz, 2019:109). Buradan hareketle bu çalışmada, aracılık etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test edebilmek için çağdaş yaklaşım yöntemlerinden hem Bootstrapping (yeniden örnekleme) testi hem de Variance Account For (VAF) değeri hesaplanmıştır. Bu araştırmada Bootstrapping için yeniden örneklem sayısı 5.000 sayısı tercih edilmiştir. Bootstrapping yöntemi ile yapılan analizlerde, araştırma hipotezlerinin geçerlilik ve anlamlılık kazanmasında %95 güven aralığı (GA) değerleri dikkate alınmıştır. Güven aralığı değerlerinin sıfır (0) değerini kapsamaması gerekmektedir. Aksi taktirde herhangi bir aracılık etkisinden bahsetmek mümkün değildir.

Hair vd. (2017:2018) göre VAF değeri, geleneksel yöntemler arasında bulunan Sobel testinden daha güvenilir sonuçlar elde ettiğinden dolayı aracı etki modellerinde kullanılmasının daha yararlı olacağını önermektedir (Yıldız, 2020:129). VAF değeri aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır;

$$VAF = \text{Dolaylı Etki} / \text{Toplam Etki}$$

Hair vd., (2016) VAF değeri 0,80 ve üzeri olması tam aracılık etkisinin olduğunu ($VAF \geq 0,80$), 0,20 ile 0,80 arasında ($0,20 \leq VAF \leq 0,80$) olması kısmi aracılık etkisinin olduğunu, bu değer 0,20'den düşük olması ($VAF < 0,20$) ise aracılık etkisinin bulunmadığını ifade etmektedir (Çakır, 2019:123).

Yapısal modelin geçerli ve güvenilir bir yapıda olup olmadığını öğrenmek için uyum iyiliği değerleri ile doğrulanması gerekmektedir. Yapılan ilk analizlerde bazı uyum iyiliği değerlerinin standart eşik değerlerin altında kaldığı saptanmıştır. Buradan hareketle, uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir değerlerde olabilmesi için Şekil 2’de görüldüğü üzere bazı hata terimleri arasında (e13→17; e18→e19; e26→e27; e30→e31; e30→e32; e47→e48) düzeltme (modifikasyon) işlemleri yapılmıştır. Düzeltme işlemlerinden sonra analize devam edilmiş ve analiz sonucunda, ölçüm modelinin kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri arasında olduğu tespit edilmiştir. Yapısal (ölçüm) modele ilişkin uyum iyiliği değerleri aşağıda Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4: Yapısal Model Uyum İyiliği Değerleri

Endeks	Mükemmel uyum değerleri	Kabul edilebilir değerler	Model Değeri	Sonuç
χ^2/df	≤ 3	$3 \leq \chi^2/df \leq 5$	1,67	Mükemmel
RMSEA	$\leq 0,05$	$\leq 0,08$	0,05	Mükemmel
SRMR	$\leq 0,05$	$\leq 0,08$	0,07	Kabul edilebilir
CFI	$\geq 0,95$	$\geq 0,90$	0,90	Kabul edilebilir
GFI	$\geq 0,95$	$\geq 0,85$	0,83	Kötü
AGFI	$\geq 0,95$	$\geq 0,80$	0,78	Kötü
IFI	$\geq 0,95$	$\geq 0,90$	0,90	Kabul edilebilir

CMIN(χ^2) = 1081,419 (p < 0,05), df = 647

Tablo 4’te sadece GFI ile AGFI uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir değerlerin altında olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu değerlerin kabul edilebilir sınıra çok yakın olduğu görülmektedir. Diğer uyum iyiliği değerleri olan CFI, IFI ve SRMR uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir değerde olduğu; RMSEA ve χ^2/df uyum iyiliği değerlerinin ise mükemmel bir değerde olduğunu söylemek mümkündür. Uyum iyiliği değerlerinden hareketle, araştırma kapsamında kullanılan verilerin Şekil 2’de yer alan aracılı yapısal eşitlik modellemesi ile uyumlu bir şekilde çalıştığının ve bu aracılı yapısal ölçüm modelinin doğrulandığının bir göstergesidir. Ayrıca uyum iyiliği değerlerinin standart değerlerde olması araştırma verilerinin bu modeli istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde açıkladığını göstermektedir. Araştırma modeli kapsamında geliştirilen hipotezlerin test edilmesinde kullanılan aracı yapısal eşitlik modeli **Ek-1**’de yer almaktadır.

Ölçme modeli test edilip doğrulandıktan sonra araştırma kapsamında oluşturulan hipotezler test edilmiştir. Araştırma hipotezlerine ilişkin sonuçlar Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5: Araştırma Modeline (YEM) ve Hipotezlere İlişkin Sonuçlar

Değişkenler	Toplam Etki					
	B			β		
KSS→FP	0,464			0,452		
Değişkenler	Doğrudan Etkiler					
	B	β	S.E.	C.R.	p	Hipotez Sonuç
KSS→FP	0,942	0,918	0,38	2,50	(0,012)**	H1 Kabul
KSS→ES	0,703	1,255	0,19	3,70	(0,0003)***	H2 Kabul
KSS→RA	1,427	0,720	0,33	4,34	(0,0005)***	H3 Kabul
Değişkenler	Aracı (Dolaylı) Etkiler					
	Standartlaştırılmış Dolaylı Etki (β)	Bootstrapping (Lower Bound/Upper Bounds) %95 GA		VAF Değeri	Hipotez Sonuç	
KSS→ES→FP	-0,454	-2,133/0,065		-1,05	H4	Red
KSS→RA→FP	-0,022			-0,04	H5	Red

N:215; *** $p<0,001$; ** $p<0,05$; Bootstrapping (yeniden örnekleme): 5000; GA: Güven aralığı; VAF: Variance Account For; B: Regresyon katsayısı; β : Standartlaştırılmış regresyon katsayısı; S.E.: Standard error (standart hata); C.R.: Critical rate (kritik oran).

Tablo 5'te KSS'nin FP üzerindeki toplam etki yol (regresyon) katsayısının 0,45 olduğu görülmektedir ($\beta=0,45$). Aracı değişkenler modele dahil edildiğinde, KSS'nin FP'yi 0,92 gibi yüksek bir katsayı ile etkilediği görülmektedir. Bu durum, aracı değişkenlerin modele dahil edilmesiyle KSS'nin ES üzerindeki etkisinin önemli bir derecede arttığı anlaşılmaktadır. KSS'de meydana gelecek bir birimlik artış FP'de 0,92 birimlik bir artışa yol açacaktır. KSS'nin FP üzerindeki bu etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Buradan hareketle YEM sonucunda, KSS'nin FP'yi pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediğini söylemek mümkündür. ($\beta =0,92$; $p<0,05$). Bu ilişki tek yönlü, pozitif ve anlamlı bir yapısal ilişkidir. Bu doğrultuda araştırma hipotezlerinden biri olan H₁ hipotezinin doğrulandığını yani KSS'nin FP üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmanın diğer hipotezlerinden biri KSS'nin ES üzerindeki etkisidir. Bu etkiye ilişkin bilgiler Tablo 5'te yer almaktadır. Tablo 5'e göre KSS'nin ES üzerindeki etkisini gösteren yol (regresyon) katsayı değerinin yaklaşık 1,26 olduğu görülmektedir ($\beta=1,26$). Yani KSS'de meydana gelecek bir birimlik artış ES'de 1,26 birimlik bir artışa yol açacaktır. Buradan hareketle KSS, ES'yi pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilediğini söylemek mümkündür ($\beta=1,26$; $p<0,001$). Bu ilişki tek yönlü, pozitif ve anlamlı bir yapısal ilişkidir. Bu doğrultuda araştırma hipotezlerinden olan H₂ hipotezinin doğrulandığını yani KSS'nin ES üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmanın üçüncü hipotezi KSS'nin RA üzerindeki etkisidir. Bu etkiye ilişkin bilgiler Tablo 5'te yer almaktadır. Tablo 5'te, KSS'nin RA üzerindeki etkisini gösteren yol (regresyon) katsayı değerinin 0,72 olduğu görülmektedir ($\beta=0,72$). Burada KSS'de meydana gelecek bir birimlik artış RA'da 0,72 birimlik bir artışa yol açacaktır. Buradan hareketle KSS, RA'yi

pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilediğini söylemek mümkündür ($\beta=0,72$; $p<0,001$). Bu ilişki tek yönlü, pozitif ve anlamlı bir yapısal ilişkidir. Bu doğrultuda araştırma hipotezlerinden olan H_3 hipotezinin doğrulandığını yani KSS'nin RA üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 5'te doğrudan etkilerin yanısıra dolaylı (aracı) etkilere ilişkin bilgilerde yer almaktadır. Bu aracılık etkilerinden biri ve araştırmanın dördüncü hipotezi olan ES'nin aracılık rolüdür. Bu bilgiler doğrultusunda, KSS'nin ES aracılığı ile FP üzerindeki etkisinin $-0,454$ olduğu görülmektedir ($\beta=-0,454$). ES değişkeninin aracılık rolünün anlamlılık kazanmasında kullanılan Bootstrapping test sonucunda, %95 GA sonuçlarına göre alt ve üst güven aralıkları değerlerinin sıfır (0) değerini kapsadığı anlaşılmaktadır [%95 GA (-2,133/0,065)]. Buradan hareketle, KSS'nin ES aracılığıyla FP üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca hesaplanan VAF değerinin $0,20$ değerinden küçük olduğu anlaşılmaktadır ($VAF= -1,05$). Dolayısıyla bu değer, KSS→ES→FP yol analizinde herhangi bir aracılık etkisinin bulunmadığının ayrı bir göstergesi olup ve %95 GA sonuçlarını destekler niteliktedir. Yapılan açıklamalar sonucunda, araştırma hipotezlerinden biri olan H_4 hipotezinin doğrulanmadığını yani ES'nin KSS ile FP arasında aracılık etkisine (rölüne) sahip olmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 5'te ikinci aracılık etkisi ise KSS ile FP arasında RA'nın aracılık ettiği yol analizidir. Tablo 5'te KSS'nin RA aracılığı ile FP üzerindeki etkisinin $-0,022$ olduğu görülmektedir ($\beta=-0,022$). RA değişkeninin aracılık rolünün anlamlılık kazanmasında kullanılan Bootstrapping test sonucunda, %95 GA sonuçlarına göre alt ve üst güven aralıkları değerlerinin sıfır (0) değerini kapsadığı anlaşılmaktadır [%95 GA (-2,133/0,065)]. Dolayısıyla %95 GA sonuçları sıfır (0) değerini kapsadığından dolayı, KSS'nin RA aracılığıyla FP üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca hesaplanan VAF değerinin $0,20$ değerinden küçük olduğu anlaşılmaktadır ($VAF= -0,04$). VAF değerinin $0,20$ değerinden küçük olması KSS→RA→FP yol analizinde herhangi bir aracılık etkisinin bulunmadığının ayrı bir göstergesidir. Yapılan açıklamalar sonucunda, araştırma hipotezlerinden biri olan H_5 hipotezinin doğrulanmadığını yani RA'nın KSS ile FP arasında aracılık etkisine (rölüne) sahip olmadığını söylemek mümkündür.

6. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, KSS'nin FP üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Ayrıca KSS ile FP arasında ES ve RA'nın aracılık rolünün olup olmadığı çalışmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında değişkenler arasında bakılan ilk ilişki, araştırmanın bağımsız değişkeni olan KSS ile bağımlı değişken olan FP arasındaki ilişkidir. Bu ilişki doğrultusunda yapılan analiz sonuçları, KSS'nin FP'yi pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir (Tablo 5). Bu sonuç, önceki bölümlerde (Bölüm 1) bu çalışmada kuramsal temel olarak ele alınan paydaş teorisi (Freeman & Dmytriiev, 2017) ile tutarlılık göstermektedir. Buradan hareketle elde edilen sonuç, paydaş temelli KSS faaliyetlerini uygulayan işletmelerin FP'lerine olumlu yönde yansıtıldığının göstergesidir. Ayrıca işletmelerin KSS uygulamalarına önem vermesi toplumda olumlu bir algı yaratarak işletmelere finansal açıdan güçlü bir konum elde etmelerine imkân sağlamaktadır. Yani toplum, çevre, müşteri ve çalışanlara yönelik sosyal sorumluluk uygulamalarına değer veren firmaların ekonomik bir refahın içinde olacağını söylemek mümkündür.

Clarkson (1995)'a göre herhangi bir kuruluşun belirlenen hedeflere ulaşabilmesi ve bulunduğu sektörde başarılı olması çalışanlarının göstereceği performansa bağlıdır. Ayrıca organizasyon içindeki çalışanlar, firmalar için önemli stratejik bir rekabet avantajı kaynağıdır (Jain vd., 2017:15). Bu çalışmada firmaların, KSS faaliyetleri kapsamında çalışanlarına sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı sunduklarını söylemek mümkündür. Bu durumun çalışanların örgütsel vatandaşlık ve bağlılık düzeylerine olumlu etki sağladığı ve bunun da firmaların performansına olumlu yansıtıldığı görülmektedir. KSS ile FP arasındaki bu olumlu ilişki, Ofori vd. (2014)'nin araştırma tezini desteklemektedir. Ofori vd. (2014) işletmeler ne kadar sosyal veya sürdürülebilir projelere girişirlerse, finansal sonuçların artma olasılığının o kadar yüksek olacağını ifade etmektedirler. Bu çalışmada KSS ile FP arasındaki olumlu sonuç literatürde çok sayıda araştırmanın (Preston & O'Bannon, 1997; Orlitzky vd., 2003; Mallin vd., 2014; Chen & Wang, 2011; Saeidi vd., 2015; Sinha vd., 2018; Long vd., 2020) çalışma sonuçlarını desteklemektedir.

Bu çalışmanın diğer bir hipotezi KSS'nin ES üzerindeki etkisidir. Bu hipotez doğrultusunda yapılan analiz sonuçları, KSS'nin ES'yi pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediğini göstermektedir (Tablo 5). Sumita (2005), KSS ve ES'nin aslında aynı şey olduğunu, yani aynı madalyonun iki yüzü olduğunu ifade etmektedir. Barnett (2007) ve McWilliams vd. (2006)'ne göre, ES ve KSS arasındaki olumlu ilişki, ES ve KSS'nin firmaların değeri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduklarını göstermektedir (Gallardo-Vázquez vd., 2019:4). Branco ve Rodrigues (2006:126)'in çalışmaları, KSS faaliyetlerine yapılan yatırımların, ES varlıkları üzerinde artış oluşturduğunu doğrulamıştır. Bu yazarların görüşleri ile bu çalışmada çıkan sonuç KSS ile ES arasındaki olumlu bir ilişkinin var olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan bu olumlu etki kaynak tabanlı görüş teorisini doğrulamaktadır (Khurshid vd., 2017:248).

Bu çalışmada KSS'nin, beşeri sermaye, ilişkisel sermaye ve yapısal sermayedeki artış veya iyileştirmelerin önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir. KSS faaliyetlerini uygulayan işletmelerin yüksek düzeyde ES varlıklarını elde etmek için en iyi koşulları sağladıklarını doğrulamaktadır. Buradan hareketle firmaların müşterilere ve çalışanlara yönelik KSS uygulamaları, yüksek düzeyde motive ve tatmin olmuş güçlü bir insan sermayesi yaratır; müşteriler ve tedarikçiler gibi dış paydaşlar ile daha fazla ilişkiler kurarak ilişkisel sermayeyi güçlendirir ve firmaların yapısal sermayelerini pekiştirmelerine yardımcı olur (Gallardo-Vázquez vd., 2019:19). Bu çalışmada, KSS ile ES arasındaki ilişkide ortaya çıkan sonuç, Altuner vd. (2015)'nin, Branco & Rodrigues (2006)'in, Musibah & Alfattani (2014)'nin, Jain vd. (2017)'nin, Gangi vd. (2019)'nin ve Gallardo-Vázquez vd. (2019)'nin çalışma sonuçları ile tutarlılık göstermektedir.

Araştırma sonuçlarından birisi de, KSS'nin RA'yı pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediğidir. KSS'nin RA üzerinde yüksek oranda bir pozitif etki yarattığı gözlemlenmektedir. Porter & Kramer (2006), işletmeler KSS uygulamalarını iş süreçlerine dahil ettiklerinde RA için önemli bir araç olduğunu savunmuşlardır (Zahid vd., 2021:5). Cabral (2012) bir firmanın performansı itibarına ve müşteri memnuniyetine bağlı olduğunu varsaymaktadır. Çünkü müşteriler, ürün fiyatı ve kalitesi açısından kararsız kaldıklarında, çevre yönetimi gibi KSS uygulamalarını süreçlerine dâhil eden firmaların ürünlerini tercih etmektedirler (Saeidi vd., 2015:343). Buradan hareketle araştırma kapsamında yer alan topluma, çalışanlara,

müşterilere ve çevreye yönelik KSS uygulamalarında yüksek performans gösteren firmalara paydaşlar tarafından gösterilen saygınlık ve değer onların rakiplerine göre bir adım önde olmalarını sağlamaktadır. Bu çalışmada KSS ile RA arasında ortaya çıkan sonuç, yukarıda popüler olan görüşleri desteklemektedir (Zahid vd., 2021:5). Dolayısıyla firmalar KSS faaliyetlerinin bilincinde olup bu sorumlulukları aktif olarak iş süreçlerine dahil ettiklerinde, onları buldukları sektörde veya pazarda rakiplerine karşı üstün bir RA sağlamalarına imkân tanıyacaktır. Bu çalışmada KSS'nin RA üzerindeki olumlu etkisi, Nyuur vd. (2019)'nin, Fırlar & Çolakoğlu (2009) ile Du vd. (2011)'nin çalışma sonuçlarını desteklemektedir.

Çalışma hipotezlerinden biriside KSS ile FP arasında ES'nin aracılık etkisidir. Analiz sonuçları KSS ile FP arasında ES'nin aracılık etkisinin olmadığını göstermektedir (Tablo 5). Foss (2011) işletmeler için verimliliği artırmak ve sürdürülebilir bir performans sağlamak için ES varlıklarına yatırımın gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu nedenle uzun vadeli bir başarı için ES varlıklarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu görüş Cogan vd. (2014) tarafından da desteklenmektedir (Daniel, 2010:28). Kaynak tabanlı görüş teorisine (Barney, 1991:101) göre KSS'nin kuruluşların entelektüel kaynaklarını geliştirdiğini ifade etmektedir. İşletmeler, taklit edilemeyen ve ikamesi olmayan bu ender ve değerli kaynaklar ile çeşitli faaliyetlerde bulunarak performanslarını geliştirebilirler (Khurshid vd., 2017:248). Fakat bu çalışmada ES'nin aracılık etkisine ilişkin sonuç yukarıda açıklanan görüş ve teorileri çürütmektedir. Ayrıca bu sonuç, işletme literatüründe araştırmalara sıklıkla konu olan paydaş teorisi ile de çelişki göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışma, ES aracılığıyla KSS faaliyetlerinde bulunan şirketlerin, rakipleri karşısında üstün bir finansal performans gösterebileceğine dair herhangi bir sonuç bulamamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında, çalışma örneğine dahil edilen işletmelerin ES varlıklarına eşit derecede önem vermediklerinin bir göstergesi ya da firmaların bilgiye dayalı varlıklardan ziyade maddi olan yani fiziksel varlıklara daha yüksek derecede önem verdiklerinin açıklaması olabilir. Ortaya çıkan sonuç, Zor & Cengiz (2013) ile Mutuc ve Cabrilo (2022)'nin çalışma sonucunu desteklemektedir.

Analiz sonuçlarında yer alan diğer bir aracılık etki ise KSS ile FP arasında RA'nın aracılık etkisidir. Analiz sonuçları, KSS faaliyetlerinin FP üzerindeki etkisinde RA'nın belirleyici bir rolü olmadığını göstermiştir. Teece (2012)'e göre, kaynaklarını ve yeteneklerini sistematik olarak yeniden yapılandırabilen, fırsatları değerlendirebilen ve piyasada veya çevrede meydana gelebilecek değişikliklere zamanında cevap verme potansiyeline sahip işletmeler, sürdürülebilir rekabet avantajı kazanabilecektir. Bu çalışmada, KSS ile FP arasında RA'nın aracılık etkisine ilişkin sonuç, Teece (2012)'nin görüşüne ters düşmektedir. Ayrıca paydaş teorisi, paydaşları ile güçlü ilişkiler içinde olan işletmelerin rekabet avantajı elde edeceğine ve bunun sonucunda sürdürülebilir bir performans göstererek rakiplerine üstünlük sağlayabileceğini ifade etmektedir (Aktan & Börü, 2022). RA'nın aracılık etkisine ilişkin sonuç paydaş teorisi ile de çelişmektedir. Bu durum, firmaların KSS ile finansal performans arasında köprü olacak RA stratejileri göz ardı ettiklerinin bir sonucu olabilir. Firmaların rekabetçi fiyatlardan dolayı ihtiyaç duyulan kaynaklara ulaşamamaları, müşterilerin zihninde kötü bir imaja sahip olmaları veya pazardaki rekabet ortamından olumsuz etkilenmeleri gibi sorunlar RA'nın FP üzerinde aracılık etkisinin olmadığına veya azalmasına neden olduğun ifadesi olabilir. Bu sonuç, Süslü (2019)'nün yaptığı çalışmanın sonucunu desteklemektedir.

Dünya’da ve Türkiye’de KSS ve FP arasındaki ilişki üzerine literatür incelendiğinde çok sayıda bilimsel çalışmaya rastlamak mümkündür. Ayrıca bu ilişkide çok sayıda ve farklı değişkenin, aracılık veya düzenleyicilik etkisinin olup olmadığını inceleyen çalışmalar da ilgili literatürde mevcuttur. Fakat ülkemizde hem ES hem de RA değişkenlerinin birlikte KSS ile FP arasındaki aracılık rollerine ilişkin çalışmalara rastlanılmamış olması önemli bir inceleme ve araştırma boşluğu olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın, özellikle Türkiye’deki araştırma boşluğunu doldurmak açısından hem ulusal hem de uluslararası literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yapılan çalışmaya benzer çalışmaların Türkiye’de ilgili yazın alanında yapılan incelemeler neticesinde rastlanılmamış olması yapılan çalışmanın, söz konusu araştırma boşluğunu doldurmaya yardımcı olması ve literatüre sunacağı katkıdan dolayı özgün nitelikte bir çalışma olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışma, İSO’ya bağlı büyük ölçekli firmalar özelinde yapılmıştır. Bu açıdan firma yöneticileri, işletmelerinin üstün bir performans gösterebilmeleri için ES varlıklarına ve RA’ya yoğunlaşarak uygun stratejiler ve politikalar geliştirmelidirler. Bu çalışma, ülke genelinde firma yöneticilerine ve bu alanda çalışma yapmayı düşünen araştırmacılara rehber bir çalışma niteliğinde olup anlamlı çıkarımlarda bulunmalarına yardımcı olabilir. Araştırmada kapsamındaki değişkenler kullanılarak ülkelerin gelişiminde büyük bir paya sahip olan KOBİ’ler özelinde yapılması literatüre farklı sonuçların kazandırılmasını sağlayabilir. Ayrıca bu değişkenler kullanılarak özel veya kamu kurum ve kuruluşları arasında karşılaştırmalı bir analiz yapılarak ilgili yazın alanına katkı sağlanabilir. Araştırma kapsamında kullanılan değişkenlere başka değişkenlerinde eklenmesi araştırmanın bilimsel olarak daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilebilmesini sağlayabilir.

Bu çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkiler ve etkiler yapısal eşitlik modeli (YEM) ile incelenmiştir. Örneklem hacminin sınırlı sayıda olması değişkenler arasındaki ilişkilerin özellikle aracılık etkilerine ilişkin sonuçların net bir şekilde ortaya çıkmasına engel teşkil edebilir. Bu doğrultuda, son yıllarda bilimsel çalışmalarda sıklıkla kullanılan ve yüksek örneklem hacmi yakalayabilen meta-analiz gibi farklı istatistiksel yöntemler kullanılarak bu çalışma kapsamında yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin veya etkilerin tekrar incelenmesi önerilmektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Araştırmanın tüm aşamalarında yazarların eşit katkısı bulunmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Al Masud, A. & Hossain, G. M. S. (2019). A model to explain how an organization’s corporate social responsibility (CSR) contributes to corporate image and financial performance: By using structural equation modeling (SEM). *International Journal of Management, IT & Engineering*, 9(12), 32–52.
- Aktan, C. C. & Börü, D. (2022). Önemli bir tanımlama ögesi: Paydaşlar (stakeholders). Erişim Tarihi: 07.05.2021, <http://www.canaktan.org/yonetim/kurumsal-sosyalsorum/kurumsal-sosyal>

- Altuner, D., Çelik, Ş. & Güleç, T. C. (2015). The linkages among intellectual capital, corporate governance and corporate social responsibility. *Corporate Governance*, 15(4), 491–507.
- Aras, G., Aybars, A. & Kutlu, O. (2011). The interaction between corporate social responsibility and value added intellectual capital: Empirical evidence from Turkey. *Social Responsibility Journal*, 7(4), 622–637.
- Aslan, Y. (2018). İnovasyonun firma performansı üzerine etkisi: Türk sermaye piyasası üzerine bir inceleme (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başar, B. (2014). Kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması ve finansal performans arasındaki ilişki: Borsa İstanbul'da işlem gören kimya-petrol-plastik sektörü şirketleri üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 59–72.
- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99-120.
- Boulouta, I. & Pitelis, C. (2014). Who needs CSR? The impact of corporate social responsibility on national competitiveness. *Journal of Business Ethics*, (119), 349-364.
- Branco, M. C. & Rodrigues, L. L. (2006). Corporate social responsibility and resource-based perspectives. *Journal of Business Ethics*, 69(2), 111–132.
- Brin, P. & Nehme, M. (2019). Historical development of the corporate social responsibility concept. *Black Sea Economic Studies*, 48(3), 7–14.
- Cardebat, J.-M. & Sirven, N. (2010). What corporate social responsibility reporting adds to financial return? *Journal of Economics and International Finance*, 2(2), 20–27.
- Carroll, A. B. (1999). Corporate social responsibility: Evolution of a definitional construct. *Business and Society*, 38(3), 268–295.
- Carroll, A. B. & Shabana, K. M. (2010). The business case for corporate social responsibility: A review of concepts, research and practice. *International Journal of Management Reviews* 12(1), 85–105.
- Cengiz, S. (2020). Kurumsal yönetim, muhafazakâr muhasebe ve finansal performans ilişkisi: Borsa İstanbul uygulaması (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Chatzkel, J. (2002). Intellectual capital. *CES Working Papers*, 6(4), 57–62.
- Chaharbaghi, K. & Cripps, S. (2006). Intellectual capital: Direction, not blind faith. *Journal of Intellectual Capital*, 7(1), 29-42.
- Chen, H. & Wang, X. (2011). Corporate social responsibility and corporate financial performance in China: An empirical research from Chinese firms. *Corporate Governance*, 11(4), 361–370.
- Chu, S. K. W., Chan, K. H. & Wu, W. W. Y. (2011). Charting intellectual capital performance of the gateway to China. *Journal of Intellectual Capital*, 12(2), 249–276.
- Cochran, P. L. & Wood, R. A. (1984). Corporate social responsibility and financial performance. *The academy of Management Journal*, 27(1), 42–56.
- Crupi, A., Cesaroni, F. & Di Minin, A. (2020). Understanding the impact of intellectual capital on entrepreneurship: A literature review. *Journal of Intellectual Capital*, 22(3), 528–559.
- Çakır, F. S. (2019). Kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesi (PLS-SEM) ve bir uygulama. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 5(9), 111–128.
- Çakmur, H. (2012). Araştırmalarda ölçme-güvenirlilik-geçerlik. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 11(3), 339–344.

- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2021). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları. 6. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Daniel, O. (2010). The relationship between corporate social responsibility, corporate sustainability, and corporate financial performance (PhD Thesis). Minneapolis: Walden University.
- Du, S., Bhattacharya, C. B. & Sen, S. (2011). Corporate social responsibility and competitive advantage: Overcoming the trust barrier. *Management Science*, 57(9), 1528–1545.
- Edvinsson, L. & Sullivan, P. (1996). Developing a model for managing Intellectual capital. *European Management Journal*, 14(4), 356–364.
- Erkuş, A. (2005). Entelektüel sermaye: Bir uygulama (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fırlar, B. G. & Çolakoğlu, B. E. (2009). Sürdürülebilir rekabet avantajı yakalamada kurumsal sosyal sorumluluk kampanyaları ve planlanma sürecinin önemi. *Marmara İletişim Dergisi*, 14(14), 93–107.
- Fombrun, C. J., Gardberg, N. A. & Barnett, M. L. (2000). Opportunity platforms and safety nets: Corporate citizenship and reputational risk. *Business and Society Review*, 105(1), 85-106.
- Foss, N. J. (2011). Why micro-foundations for resource-based theory are needed and what they may look like. Invited editorial. *Journal of Management*, 37(5), 1413-1428.
- Freeman, R. E. & Dmytriiev, S. (2017). Corporate social responsibility and stakeholder theory: Learning from each other. *Symphony: Emerging Issues in Management*, 2, 7-15.
- Gallardo-Vázquez, D., Valdez-Juárez, L. E. & Lizcano-álvarez, J. L. (2019). Corporate social responsibility and intellectual capital: Sources of competitiveness and legitimacy in organizations' management practices. *Sustainability*, 11(20), 1–29.
- Gangi, F., Salerno, D., Meles, A. & Daniele, L. M. (2019). Do corporate social responsibility and corporate governance influence intellectual capital efficiency? *Sustainability*, 11(7), 1–25.
- Gross-Gołacka, E., Kusterka-Jefmanska, M. & Jefmanski, B. (2020). Can elements of intellectual capital improve business sustainability? The perspective of managers of SMEs in Poland. *Sustainability*, 12(4), 1–23.
- Gürbüz, S. (2019). AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi: Temel ilkeler ve uygulamalı analizler. 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2018). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe-yöntem-analiz. 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hirigoyen, G. & Poulain-Rehm, T. (2015). Relationships between corporate social responsibility and financial performance: What is the causality? *Journal of Business & Management, Science and Education Centre of North America*, 4(1), 18–43.
- Jain, P., Vyas, V. & Roy, A. (2017). Exploring the mediating role of intellectual capital and competitive advantage on the relation between CSR and financial performance in SMEs. *Social Responsibility Journal*, 13(1), 1–23.
- Jones, O. & Tilley, F. (2003). Competitive advantage in SMEs: Towards a conceptual framework. *Competitive Advantage in SMEs Organising for Innovation and Entrepreneurship*, 15–33.
- Khan, M. K., Nouman, M., Teng, J.-Z., Khan, M. I. & Jadoon, A. U. (2015). Determinants of financial performance of financial sectors (An assessment through economic value added). *European Academic Research*, 5(7), 3291–3328.
- Khurshid, M. K., Shaheer, H., Nazir, N., Waqas, M. & Kashif, M. (2017). Impact of corporate social responsibility on financial performance: The role of intellectual capital. *City University Research Journal*, 247–263.

- Kılıçlı, Y. (2021). Kurumsal sosyal sorumluluğun finansal performans üzerindeki etkisi: Entelektüel sermaye ile rekabet avantajının aracılık rolü (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıçlı, Y. (2022). Entelektüel sermaye bileşenlerinin rekabet avantajı üzerindeki etkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 226-245.
- Kristandl, G. & Bontis, N. (2007). Constructing a definition for intangibles using the resource based view of the firm. *Management Decision*, 45(9), 1510-1524.
- Kyere, M. & Ausloos, M. (2020). Corporate governance and firms financial performance in the United Kingdom. *International Journal of Finance and Economics*, 26(2), 1871–1885.
- Lee, Y. H. & Yang, L. T. Y. (2021). Corporate social responsibility and financial performance: A case study based in Taiwan. *Applied Economics*, 53(23), 2661–2670.
- Long, W., Li, S., Wu, H. & Song, X. (2020). Corporate social responsibility and financial performance: The roles of government intervention and market competition. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(2), 525–541.
- Lumban Gaol, G. A., Firmansyah, A. & Irawati, A. D. (2021). Intellectual capital, corporate social responsibility, and firm value in Indonesia's banking industries. *Jurnal Riset Akuntansi Terpadu*, 14(1), 76–87.
- Lungu, C., Caraiani, C. & Dascalu, C. (2012). Intellectual capital research through corporate social responsibility: (Re) constructing the agenda. *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 64(4), 50–57.
- Maditinos, D., Chatzoudes, D., Tsairidis, C. & Theriou, G. (2011). The Impact of intellectual capital on firm's market value and financial performance. *Journal of Intellectual Capital*, 12(1), 132–151.
- Mallin, C., Farag, H. & Ow-Yong, K. (2014). Corporate social responsibility and financial performance in Islamic banks. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 103, 21–38.
- McWilliams, A. & Siegel, D. (2000). Corporate social responsibility and financial performance: Correlation or misspecification? *Strategic Management Journal*, 21(5), 603–609.
- Moir, L. (2001). What do we mean by corporate social responsibility? *Corporate Governance*, 1(2), 16–22.
- Mulyani, E. (2021). The Effect of corporate social responsibility and intellectual capital on business performance of the sharia banks in Indonesia. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 12(3), 2517–2525.
- Musibah, A. S. & Alfattani, W. S. B. W. Y. (2014). The mediating effect of financial performance on the relationship between shariah supervisory board effectiveness, intellectual capital and corporate social responsibility, of Islamic banks in gulf cooperation council countries. *Asian Social Science*, 10(17), 139–164.
- Mutuc, E. B. & Cabrilo, S. (2022). Corporate social responsibility, intellectual capital and financial performance: Evidence from developed and developing Asian economies. *Review of Managerial Science*, 16, 1227–1267.
- Mwangi, C. I. & Jerotich, O. J. (2013). The relationship between corporate social responsibility practices and financial performance of firms in the manufacturing, construction and allied sector of the Nairobi securities exchange. *International Journal of Business, Humanities and Technology*, 3(2), 81–90.
- Naz, F., Ijaz, F. & Naqvi, F. (2016). Financial performance of firms: Evidence from Pakistan cement industry. *Journal of Teaching and Education*, 5(1), 81–94.
- Nirino, N., Ferraris, A., Miglietta, N. & Invernizzi, A. C. (2022). Intellectual capital: The missing link in the corporate social responsibility-financial performance relationship. *Journal of Intellectual Capital*, 23(2), 420–438.

- Nyuur, R. B., Ofori, D. F. & Amponsah, M. M. (2019). Corporate social responsibility and competitive advantage: A developing country perspective. *Thunderbird International Business Review*, 61(4), 551–564.
- Obeidat, U., Obeidat, B., Alrowwad, A., Alshurideh, M., Masa'deh, R. & Abuhashesh, M. (2021). The effect of intellectual capital on competitive advantage: The mediating role of innovation. *Management Science Letters*, 1(4), 1331–1344.
- OECD. (2008). *Intellectual Assets and Value Creation*. Erişim Tarihi: 21.03.2021
- Ofori, D. F., Nyuur, R. B. & S-Darko, M. D. (2014). Corporate social responsibility and financial performance: Fact or fiction? A look at Ghanaian banks. *Acta Commercii*, 14(1), 1-11.
- Orlitzky, M., Schmidt, F. L. & Rynes, S. L. (2003). Corporate social and financial performance: A meta-analysis. *Organization Studies*, 24(3), 403–441.
- Otrar, M. (2021). T-değerleri-tablosu. Erişim Tarihi: 07.05.2021, <https://mustafaotrar.net/istatistik/t-degerleri-tablosu/>
- Ovla, H. D. & Taşdelen, B. (2012). Aykırı değer yönetimi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilim Dergisi*, 5(3), 1–8.
- Özevren, M. & Yıldız, S. (2010). Entelektüel sermayenin ölçüm yöntemleri ve kriterlerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 29(2), 275-289.
- Özçelik, F., Öztürk, B. A. & Gürsakar, S. (2016). Investigating the relationship between corporate social responsibility and financial performance in Turkey. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 189–203.
- Petty, R. & Guthrie, J. (2000). Intellectual capital literature review :Measurement, reporting and management. *Journal of Intellectual Capital*, 1(2), 155–176.
- Preston, L. E. & O'Bannon, D. P. (1997). The corporate social-financial performance relationship: A typology and analysis. *Business and Society*, 36(4), 419–429.
- Razafindrambinina, D. & Kariodimedjo, D. (2011). Intellectual capital and its impacts on corporate social responsibility: Findings from Indonesia. *Business Transformation through Innovation and Knowledge Management: An Academic Perspective - Proceedings of the 14th International Business Information Management Association Conference, IBIMA 2010*, 1, 496–512.
- Rossi, M., Festa, G., Chouaibi, S., Fait, M. & Papa, A. (2021). The effects of business ethics and corporate social responsibility on intellectual capital voluntary disclosure. *Journal of Intellectual Capital*, 22(7), 1–23.
- Saeidi, S. P., Sofian, S., Saeidi, P., Saeidi, S. P. & Saeidi, S. A. (2015). How does corporate social responsibility contribute to firm financial performance? The mediating role of competitive advantage, reputation, and customer satisfaction. *Journal of Business Research*, 68(2), 341–350.
- Sagara, Y. & Chairunissa, C. (2018). The effect of the intellectual capital measurement, the corporate social responsibility disclosure and the firm's capital structure on the financial performance. *KnE Social Sciences*, 3(8), 167–182.
- Sandhu, H. S. & Kapoor, S. (2005). Corporate social responsibility and financial performance: Exploring the relationship. *Management and Labour Studies*, 30(3), 211–223.
- Seğer, İ. (2015). SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi: Analiz ve raporlaştırma. 2. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Shahzad, F., Baig, M. H., Rehman, I. U., Saeed, A. & Asim, G. A. (2022). Does intellectual capital efficiency explain corporate social responsibility engagement-firm performance relationship? Evidence from environmental, social and governance performance of US listed firms. *Borsa Istanbul Review*, 22(2).

- Sigalas, C. & Pekka Economou, V. (2013). Revisiting the concept of competitive advantage: Problems and fallacies arising from its conceptualization. *Journal of Strategy and Management*, 6(1), 61–80.
- Sinha, N., Sachdeva, T. & Yadav, M. P. (2018). Investigating relationship between corporate social responsibility and financial performance using structural equation modelling. *Management and Labour Studies*, 43(3), 175–191.
- Süslü, M. (2019). Çevreye duyarlı stratejilerin işletmelerin rekabet avantajına ve finansal performansına etkisi: Türk konaklama sektörü üzerine bir araştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sveiby, K. E. (2001). A knowledge-based theory of the firm to guide in strategy formulation. *Journal of Intellectual Capital*, 2(4), 344–358.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2015). Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı. İçinde M. Baloğlu (ed.), 6. Baskı, İstanbul: Nobel Yayıncılık
- Teece, D. J. (2012). Dynamic capabilities: Routines versus entrepreneurial action. *Journal of Management Studies*, 49(8), 1395-1401.
- Yaşloğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46(Özel Sayı), 74–85.
- Yinusa, K. W. (2018). Impact of intellectual capital on performance of deposit money banks in Nigeria (PhD). Kwara State University, Nigeria.
- Yıldız, E. (2020). SmartPLS ile yapısal eşitlik modellemesi: Reflektif ve formatif yapılar. 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, S. (2011). Entelektüel sermayenin işletme performansına etkisi: Bankacılık sektöründe bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 11-28.
- Yılmaz, V. & Dalbudak, Z. İ. (2018). Aracı değişken etkisinin incelenmesi: Yüksek hızlı tren işletmeceiliği üzerine bir uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2), 517-534.
- Zahid, M., Naeem, H., Aftab, I. & Mughal, S. A. (2021). From corporate social responsibility activities to financial performance: Role of innovation and competitive advantage. *Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 15(1), 2–13.
- Zor, İ. & Cengiz, S. (2013). Entelektüel sermaye ile firma değeri arasındaki ilişki: Borsa İstanbul'da bir araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 37–56.

EK 1: Yapısal Eşitlik Modeli

